

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA

Zdravotně sociální pracovník

POJETÍ RODINY U ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH
A STŘEDNÍCH ŠKOL

Bakalářská práce

Autor práce: Julie Dostálová

Vedoucí práce: Mgr. Petr Fabián, PhD.

Jihlava 2024

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Tolstého 16, 586 01 Jihlava

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Autor práce: **Julie Dostálová**

Studijní program: Zdravotně sociální péče

Obor: Zdravotně sociální pracovník

Garant studijního oboru: Mgr. Jana Gabrielová, PhD.

Název práce: **Pojetí rodiny u žáků základních a středních škol**

Vedoucí práce: Mgr. Petr Fabián, PhD.

Cíl práce: Cílem mé práce je zjistit, jak žáci základních a středních škol vnímají rodinu.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá pojetím rodiny u žáků základních a středních škol. Zjišťuje, jak žáci vnímají rodinu, co v jejich pojetí rodinu charakterizuje, kdo rodinu tvoří. Rodina má několik základních funkcí. Práce zjišťuje, jaké z funkcí děti vnímají a jak se jejich pohled na konkrétní funkci mění s věkem. Také zjišťuje, zda si děti všechny základní funkce uvědomují a dokáží je popsat či charakterizovat. Zjišťuje, jak vnímají ohrožení současné rodiny a jaké názory mají na zakládání prokreační rodiny. Teoretická část je zaměřena na popis poznatků zjištěných prostřednictvím kvalitativní metody fokusní skupiny. Ve výzkumu byly realizovány dvě skupiny. Skupina dětí ze základní školy a skupina dětí ze střední školy.

Klíčová slova

Rodina; struktura rodiny; funkce rodiny; historie rodiny; krize rodiny, dysfunkční rodina; současná rodina; kvalitativní výzkum; fokusní skupina; analýza

Abstract

The bachelor thesis deals with the concept of family in primary and secondary school students. It investigates how pupils perceive the family, what characterizes the family in their conception, who makes up the family. The family has several basic functions. The paper investigates which of the functions children perceive and how their view of a particular function changes with age. It also investigates whether children are aware of all the basic functions and can describe or characterise them. It finds out how they perceive the threats to the contemporary family and what views they have about starting a procreative family. The theoretical part focuses on describing the findings through the qualitative focus group method. Two focus groups were conducted in the research. A group of primary school children and a group of secondary school children.

Keywords

Family; family structure; family function; family history; family crisis, dysfunctional family; contemporary family; qualitative research; focus group; analysis

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je původní a zpracovala jsem ji samostatně. Prohlašuji, že citace použitých pramenů je úplná, že jsem v práci neporušila autorská práva (ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, v platném znění, dále též „AZ“).

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje **AZ**, zejména § 60 (školní dílo).

Podle § 47b zákona o vysokých školách souhlasím se zveřejněním své práce podle Směrnice pro vedení, vypracování a zveřejňování závěrečných prací na VŠPJ, a to bez ohledu na výsledek obhajoby.

Beru na vědomí, že VŠPJ má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že **s o u h l a s í m** s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědoma toho, že užít své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠPJ, která má právo ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených vysokou školou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše), z výdělku dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence.

V Jihlavě dne 24. října 2024

.....

Podpis studentky

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu Mgr. Petru Fabiánovi, PhD. za odborné vedení, vstřícnost a skvělou spolupráci při tvorbě bakalářské práce. Děkuji všem dětem, které se se mnou ochotně podělily o část své duše a mysli. Z celého srdce bych ráda poděkovala především mé skvělé rodině za podporu, díky které jsem mohla studovat a dokončit tuto práci.

Obsah

Seznam zkratk.....	7
Úvod	8
1 Rodina	9
1.1 Základní definice	9
1.2 Rodina a zákon	11
1.3 Struktura rodiny	12
1.4 Funkce rodiny	14
1.5 Od tradiční rodiny k rodině moderní.....	17
1.6 Krize rodiny	19
1.7 Dysfunkční rodiny	20
1.8 Současná rodina	20
2 Výzkumná část	23
2.1 Cíl práce a návrh výzkumu	23
2.2 Metodika výzkumu.....	23
2.3 Charakteristika vzorku respondentů a výzkumné prostředí.....	24
2.4 Průběh výzkumu	26
2.5 Limity výzkumu	27
2.6 Analýza a interpretace získaných dat	28
2.7 Diskuze.....	48
2.8 Návrhy a doporučení pro praxi	52
Závěr	53
Seznam použité literatury	55

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
CAN	Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN = Child abuse and neglect)
EU	Evropská unie
NIDM	Národním institut dětí a mládeže
NZDM	Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
OSN	Organizace spojených národů
PS4	Play Station 4- elektronická herní konzole
ÚS	Ústavní soud
USA	Spojené státy americké

Úvod

„Rodina je uměleckým dílem, které se neustále vyvíjí a proměňuje. Je místem, kde se rodí a utvářejí mezilidské vztahy. Rodina je kolébkou tvořivosti. Dítě, které vyrůstá v tvůrčím prostředí, získává zajímavé podněty, jež mohou zásadně ovlivnit jeho další vývoj.“ Moto na titulní straně knihy Edit Schaefferové, „Co je rodina?“, velmi dobře uvádí moji inspiraci pro bakalářskou práci. Rodina je pro mě to nejdůležitější v životě. Prostředí rodiny, ve které vyrůstáme je to, co dává prostor k rozvoji našeho genetického základu. V dětství si vytváříme svůj životní obraz, formují se naše hodnoty, vztahy a sociální dovednosti a získáváme vzorce chování, které na nás mají vliv po celý život.

Existuje množství zdrojů, které se zaměřují na rodinu, spousta vysokoškolských diplomových prací se tématu rodiny obsáhle dotýká. Ve člancích, rozhovorech a pracích jsou zmiňována témata týkající se rodiny, její proměny v čase, vývoje a změny v jednotlivých funkcích rodiny, odklon od tradiční rodiny k moderní, současná krize rodiny, a mnohá další. Všechna fakta ukazují, že rodina je plynoucí fenomén. Je fenoménem mnoha oborů a odvětví lidského života a pevně věřím, že jím nikdy být nepřestane i přes velmi silné otřesy pod jejími základy. Díky velkému rozvoji společnosti a vývoji lidstva, stejně rychle jako se mění každodenní běžný život, mění se i rodina. V minulosti byly i v encyklopediích a slovnících definice rodiny poměrně jednoduché, někde jen dvouslovné, to jest – rodiče a děti. Dnes se charakteristika rodiny značně odlišuje především kvůli stylu života, který do rodiny přináší různé nové formy.

Má profesní kariéra, stejně jako můj osobní život, se posledních 12 let velmi úzce týká spolupráce a práce s dětmi z běžných biologických rodin, s dětmi z náhradní rodinné péče, ústavní péče a s dětmi z rodin se sociálními problémy různého charakteru. Právě dětský pohled na rodinu je to, čemu se ve své práci chci věnovat. Cílem mé práce je zjistit jaké je pojetí rodiny u žáků základních a středních škol. Práce může ukázat, jaký je pohled dětí na rodinu. Jestli se liší podle vybrané věkové skupiny, jak dalece představy korespondují s rodinou, ve které děti žijí a jaké jsou hlavní aspekty jejich představ a pojetí. Kdo a co z jejich pohledu skutečně tvoří rodinu? Bude pohled dětí většinově stejný nebo půjde o spektrum odlišných představ, reagujících na aktuální stav rodiny a jednotlivce ve společnosti? Vnímají děti funkce rodiny? Jak si děti představují svou budoucí rodinu, kterou teprve vytvoří, kdy a za jakých okolností je ten vhodný moment? Problematiku pojetí rodiny, vnímám skrze svoji praxi, jako důležité téma. Ovlivňuje budoucí vytváření nových rodin, případně rodinných modelů, které dnes ještě neznáme. Porozumění těchto mechanismů může vést k lepší podpoře zdravých rodinných vztahů, vztahů se svým okolím, ke zdravému emocionálnímu vývoji, rozvoji dětí, budoucích rodin a prevenci sociálních problémů.

Ve své práci nejprve shrnu v jednotlivých kapitolách obecné pojmy týkající se rodiny. Popíši, jaká je definice rodiny a jak se proměňuje. Jaké systémy v rodinách fungují, jaké funkce má rodina a jakým historickým vývojem prošla od tradiční rodiny po současnou situaci.

Ve výzkumné části bakalářské práce využiji kvalitativní metodu fokusní skupiny. K získání dat povedu polostrukturovaný rozhovor se dvěma skupinami žáků na základě otevřených otázek. Analýza dat bude prováděna metodou otevřeného kódování a zkoumání odpovědí, které budou řazeny systematicky podle základních funkcí rodiny.

1 Rodina

Rodina, její definice a pohled na rodinu v optice času, místa a různých vědních oborů je to, na co se zaměříme v této části práce. Při bližším zkoumání charakteristik rodiny je možné spatřovat rozdílný důraz na její jednotlivé aspekty. Definice rodiny a jejích funkcí jsou obměňovány v různých dobách v aktuálním kontextu společenského dění. Víme, že na rodinu, její podobu a její vývoj měly vždy vliv velké společenské události, jakými byla třeba průmyslová revoluce, tlak na zrovnoprávnění žen, vznik institucionální péče o děti, světové války, také velký technický rozvoj na konci 20. století, ale nesmíme zapomínat ani na vliv obyčejného každodenního života. Poměrně velké změny v koncepci rodiny všude na světě působí i náboženství a kulturní a politická situace v dané lokalitě.

1.1 Základní definice

V základu nejstručnější charakteristiky rodiny lze nalézt ve významových slovnících, kde je rodina definovaná primárně na přítomnosti základních členů rodiny jako „*základní společenská jednotka tvořená dvojicí manželů; společenství rodičů a dětí*“ (Slovník spisovného jazyka českého, 2011).

Jinde jsou definice postaveny velmi obdobně na příbuzenských vztazích avšak s důrazem na funkce a potřeby rodiny, jako „*sociální skupina vytvořená na základě příbuzenských vazeb nejčastěji afinních a filiačních (filiační= pokrevní vztahy; afinní= nepokrevní příbuzenské vztahy), která bývá základním článkem sociální struktury a ekonomickou jednotkou*“ (Antropologický slovník, 2009). „*Obecně původní a nejdůležitější společenskou skupinou a institucí, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou*“ (Sociologická encyklopedie, 2018).

Jiné zdroje se k vymezení definice rodiny staví i poměrně podrobněji a zeširoka. V následující definici je zmíněný vztah a pouto mezi členy rodiny, které v rodině vznikají nejen na základě formálních svazků, zároveň ale i sociální pouto vzniklé na základě náklonnosti, případně jen soužití, tedy i pouto na základě neformálního vztahu. Definice v sobě pod pojmem právních svazků nese už i podstatu rodiny vzniklé například na základě osvojení. Také je zmíněný fakt společného soužití a sdílení domácnosti. Ve slovníku sociální práce je rodina charakterizována v „*užším tradičnějším pojetí jako skupina lidí spojená pouty pokrevního příbuzenství nebo právních svazků. V širším pojetí, jež se začíná rozšiřovat v USA a v některých státech EU se za rodinu začíná považovat i skupina lidí, která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. V některé fázi svého vývoje obvykle rodina sdílí společnou domácnost*“ (Matoušek, 2003).

Z definice rodiny nejen dle Matouška (2008), je patrné, že rodinné pouto je i takové, které vzniklo prostřednictvím právního svazku, příkladně tedy sňatkem či adoptcí. Tady se již formálně do definice rodiny dostává i další její možná forma, náhradní rodinná péče, tedy adopce.

Profesor Možný v rozhovoru vymezil rodinu jako vícegenerační soužití rodičů a dětí, ať už v rodině úplné nebo neúplné. Zároveň reagoval na situace, kdy se objevují tendence za rodinu považovat téměř jakékoliv soužití i nepříbuzných členů domácnosti. Uvádí, že v dnešní době se pod pojem rodina snaží lidé dostat různé formy nemanželského soužití bez dětí, avšak

změnu v klesajícím počtu lidí žijících v rodině není možné provést tím, že rozšíříme význam slova rodina. V tomto směru také rozlišuje pojem rodina, domácnost či domov. V případě osamělého rodiče žijícího s dítětem, tedy lze tuto vazbu označit jako rodinu, i když neúplnou, ale spojenou pokrevním svazkem (Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2006).

Mladší zdroje (Aktuálně.cz, 2020) uvádějí jako rodinotvorný, krom výše zmíněných svazků, i jiný srovnatelný právní vztah (není však dále specifikováno jaký), na tomto místě je pak možné polemizovat o tom, zda se ještě jedná o vztah v pravé podstatě definice rodiny, vznikající například různými formami náhradní rodinné péče, ale svou podstatou stále zapadají do konceptu a definice rodiny nebo již dochází k její úpravě rozšiřováním jejího významu, jak zmiňuje profesor Možný. Do definice pak přicházejí v úvahu různé typy soužití partnerů, namátkou registrované partnerství, které je ze své podstaty spíše administrativním úkonem než základním kamenem rodiny.

Poměrně široce definovaná je rodina z pohledu Matouška (2016) v jiné literatuře, kde uvádí, že se jedná o soužití jedné i více generací, podstatou rodiny je vzájemná emocionální i ekonomická podpora, nerozlišuje formální ani neformální vztahy v rodině. Jádrem rodiny by měl být vztah dvou dospělých partnerů a nejsilnější vazbou, kterou v rodině můžeme nalézt, je vazba mezi dítětem a rodičem. Pokud v rodině děti vyrůstají, péče o děti a zajištění všech jejich potřeb by měly být podstatnou funkcí rodiny. Zároveň také zdůrazňuje, že pro rodinu a naplňování všech jejích funkcí jsou důležité potřebné kompetence dospělých a v případě výchovy dětí i rodičovské kompetence dospělých.

Ve většině evropských států je poměrně stabilně za rodinu pokládán soubor společně hospodařících a společně bydlících manželů nebo partnerů s dítětem, případně více dětmi, nebo jeden z rodičů s dítětem nebo s dětmi (Krebs, 1997). Evropské politické systémy například v Německu či Rakousku podporují rodinu buď jako tradiční instituci jejímž základem je manželství, nebo ve Skandinávii jako jakoukoliv formu společenství, která obstarává výchovu dětí (Matoušek, 2003). Výrazným faktorem z pohledu sociální politiky pro existenci rodiny není jen partnerství, ale především přítomnost dítěte.

Velmi sofistikovaná definice uvádí, že rodina je „*společnost, která vytváří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je ve skutečnosti občanská společnost zřízená přírodou. Tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností. Slouží jako základ pro národní společnost, protože lid nebo národ není nic jiného než celek složený z několika rodin. Rodiny se zakládají manželstvím a je to sama příroda, která vede k vytvoření tohoto svazku, z něj se rodí děti, které prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost a napravují ztráty, které v ní každodenně způsobuje smrt*“ (Flandrin, 1979, s.8). V této definici je zajímavý pohled na vznik rodiny řízený přírodou, respektive přirozenými lidskými pudy. Definuje nejen to, co rodina je, ale zabírá se také tím, proč a jak vzniká.

V definici domova podle Matějčka (2017) lze spatřovat podobné znaky, kterými by bylo možné charakterizovat i rodinu. Dobrý domov je místem, ve kterém, pokud zajistíme šťastné podmínky, vytvoříme místo pro zdravé utváření lidské osobnosti. Lidé, kteří z takového domova vycházejí, pak dokáží tvořit zdravou společnost, což je zároveň náplní a kýženou funkcí rodiny. Rodina tak vytváří domov a domov je součástí rodiny.

Původní význam slova rodina byl ve středověku a starověku odlišný od naší soudobé představy. Rodinou bylo nazýváno to, co bychom dnes nazvali spíše velkou domácností, ve které žije

tradiční rodina včetně jejích i krví nepříbuzných členů (Možný, 1990; Malina, 2009). Možný dále uvádí i význam slova rodina v přeneseném pojmenování spíše celého rodu, v případě velkých šlechtických rodin.

Rodina je tedy ze široka charakterizována na základě pohledu nebo odbornosti, skrze kterou se na ni díváme. Je charakterizována na základě členů, kteří ji vytvářejí, kteří jsou spojení krví, neformálními i formálními vztahy, vzájemnou odpovědností, sounáležitostí a vzájemnou pomocí. Lidé sdílí a spoluvytvářejí domov, tedy především prostředí vhodné k soužití a výchově dětí. Dobrá stabilní a úplná rodina je považována za nejlepší prevenci všech druhů sociálního selhání a sociálních rizik. Přesto však dle Matouška (2003), nemá bohužel rodina v žádné zemi silnou politickou lobby.

1.2 Rodina a zákon

Z veřejné judikatury v nálezu ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 568/06: *„Rodina představuje společenství blízkých osob, mezi nimiž existují úzké vazby příbuzenské psychosociální emoční, ekonomické a další. Ačkoliv tedy v rovině sociální reality, je pojem rodiny velmi proměnlivý. Jak uvedeno shora sociální realita rodiny prochází postupnými změnami, pod jejich vlivem se stále znatelněji rozměňuje i tradiční evropské pojetí rodiny, těmto proměnám nutně podléhá také právní regulace rodiny a rodinného života. Nelze přesto přehlížet, že základem rodinných vazeb je tradičně právě biologické pouto pokrevního příbuzenství mezi členy rodiny“* (Holub, 2011).

Jak konkrétně rodina vypadá a kdo jsou její členové, to definované v zákoně nenalezneme, nebudeme-li považovat za stěžejní skutečnost, že manželství vzniká sňatkem muže a ženy za účelem založení rodiny. Rodinné právo a právo na rodinu je součástí většiny právních pořádků i nadnárodních právních pramenů. Právo na rodinu a ochrana dětí jsou v zodpovědnosti a kompetenci jednotlivých států, zároveň je toto téma vnímáno jako velmi důležité v rámci evropské ale i globální úrovně. Právo na rodinu je v rámci světa deklarované Organizací spojených národů, dále jen OSN, ve Všeobecné deklaraci lidských práv, ze které vycházejí závazné právní mezinárodní úmluvy, mimo jiné i Úmluva o právech dítěte. V rámci Evropy a Rady Evropy je právo na rodinu ukotveno v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. V souvislosti se závazností těchto dokumentů český systém poskytuje rodinám sociální zabezpečení a služby, které tato práva zaručují.

Na půdě Evropské unie a OSN vznikají průběžně další doporučující dokumenty, které se vztahují k ochraně práv dětí a navazují nebo rozvíjejí především Úmluvu o právech dítěte. Na půdě Evropské unie jsou však trend a směřování poněkud odlišné od jiných částí světa, kde se zatím nedaří dodržovat některá základní práva (Matoušek, 2016).

V rámci České republiky nalezneme v Listině základních lidských práv a svobod ustanovení, která chrání rodinu a práva dětí, práva rodičů a zvláště i péči o těhotné ženy. V současné době rodinnou problematiku vymezuje druhá část nového občanského zákoníku, který byl vyhlášen ve Sbírce zákonů pod číslem 89/2012 Sb., a nabyl účinnosti 1. 1. 2014. Tento občanský zákoník rekonfiguroval české právo a nahradil předchozí platný pramen rodinného práva, kterým byl od roku 1964 do roku 2013 zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině (www.zakonyprolidi.cz).

Rodiny, a především děti, se týká Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který byl novelizován v roce 2012, s účinností od 1. 1. 2013. „Klíčovým aspektem sociálně-právní ochrany jsou zájmy a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči s ohledem na širší sociální prostředí dítěte“¹(Szafranek a kol., 2022, překlad vlastní).

Když nahlédneme do minulosti, zákony týkající se rodiny v různých podobách nalezneme třeba již z období Chetitské říše, tedy cca 1500 let př. n. l. Středo asyrský zákoník již znal pojem adopce a tresty pro děti za projevy neúcty vůči rodičům. Jinde zase bylo možné osvojení učedníka, který se přišel do rodiny naučit řemeslo.

1.3 Struktura rodiny

Struktura rodiny se určuje podle uspořádání jejích členů, včetně vztahů, (rodičovských, sourozeneckých prarodičovských atd.) rolí a odpovědnosti mezi nimi a také podle její organizace. Struktura ukazuje, jak rodina vypadá a vztahy v rodině vytváří rodinnou dynamiku.

1.3.1 Nukleární rodina

Rodinu můžeme strukturovat podle jejích členů. Soužití dvou generací, tedy rodičů a dětí, označujeme jako nukleární rodinu (Matoušek, 2003). Jinde je dvougenerační soužití manželského páru a jeho potomků nazvané jako takzvaná malá rodina (Malina, 2009).

V další literatuře je možné nalézt dvougenerační soužití rodičů a dětí označené jako rodina:

- nukleární
- malá
- jaderná
- elementární
- manželská
- párová
- atomární
- základní
- konjugální

U nukleární rodiny také hovoříme z hlediska její struktury o rodině úplné, tedy jsou v ní obě rodičovské role, nebo o rodině neúplné z důvodu absence jednoho z rodičů. Za nukleární rodinu považujeme i rodinu, která vznikla prostřednictvím náhradní rodinné péče. Mezi takové rodiny patří rodiny s osvojenými dětmi nebo s dětmi v pěstounské péči.

Součástí rodin jsou nejen členové v přímé příbuzenské linii, ale také přivdané ženy a přiřazení muži, nevlastní rodiče a jejich děti, nevlastní, polorodí či poloviční sourozenci. V současné době

¹ The key aspect of social and legal protection shall be the interests and wellbeing of the child, the protection of parenthood and the family and the right of parents and children to parental upbringing and care while taking into account the child's wider social environment.

dochází k velmi bohatým konstelacím potomků pokrevních i nepokrevních kvůli rozvodovosti a volným vztahům (Vondrušková, 2020).

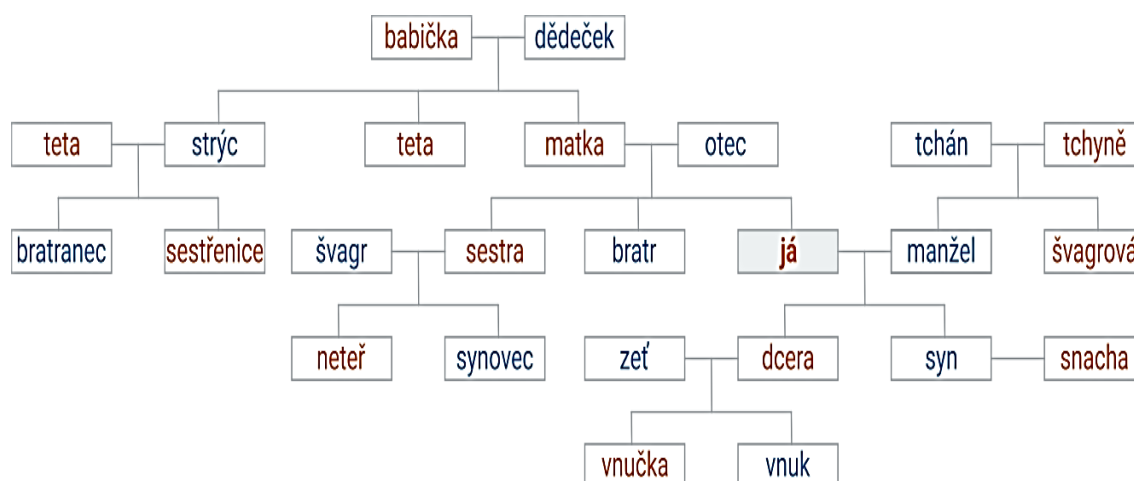
1.3.2 Rozšířená rodina

Rodina, která zahrnuje více než dvě generace je rodina rozšířená (Matoušek, 2003). Soužití třígenerační lineární označujeme jako velká rodina (Malina, 2009). Psychologický slovník do širší rodiny vyjmenovává také další příbuzné, tety a strýce a jejich potomky (Hartl, 2000).

Rodiny tvořené více než dvěma generacemi a dalšími členy nazýváme:

- širší rodina
- velká rodina
- rozšířená rodina
- vícegenerační rodina
- multigenerační rodina
- rodinný klan
- kmen/ kmenová rodina

Pro širší rodinu využíváme mnohdy souhrnné označení příbuzní. Příbuzenství je vytvářené v různých proměnách v čase a místě. V minulosti mělo v některých společnostech přesný řád, který určoval podobu rodin. Příbuzenské statusy měly různě velkou vážnost, v některých kulturách bylo příbuzenské pouto nejdůležitější hodnotou a řádem. Do příbuzenstva spadali i lidé, kteří se z různých důvodů stávali součástí rodin, i když nebyli pokrevními příbuznými. Příkladem je v naší kultuře známé kmotrovství.

Obr. 1 Základní příbuzenské vazby

Zdroj: www.umimecesky.cz

V obrázku je přehledně sestavena základní hierarchie příbuzných. Kromě názvů příbuzných v přímé pokrevní linii používáme označení nevlastních členů: *otčím*, *macecha*, *pastorkyně*, *pastorek* (pastorek je nevlastní syn macechy nebo otčima a pastorkyně je ženská podoba tohoto pojmenování), příbuznými křtem jsou *kmotr*, *kmotra*, *kmotřenec* a *kmotřenka* a osob, kterým někdo blízký zemřel *sirotek*, *pohrobek*, *vdova*, *vdovec*.

Významnost rodin, rodů a příbuzenství dokládají i některé tradice, ve kterých se děti šlechtických rodů učily odříkávat pro důkaz urozenosti své předky přes několik generací. Východoasijské zvyky přesvědčují, že znalost předků dodává sílu a předkové díky tomu stále žijí a pomáhají. Arabské rodokmeny jsou zase specifické tím, že vynechávají zmínky o ženách a někteří beduíni ovládají znalost svých předků, až do velmi dávné minulosti, do časů proroka Mohameda, což je do období 7. století.

Na starověkém předním východě byla rodina základem a modelem sociální struktury staroorientální společnosti a po celou dobu jejích dějin byl význam příbuzenských svazků naprosto dominantní a nikdy nebyl oslaben. V nejstarších obdobích a v některých oblastech je doložena existence „velké rodiny“ klanového charakteru. Taková rodina se skládala z několika nukleárních rodin. Byla zakládána zcela účelně, především z důvodu vlastnictví půdy. Na jiných místech to bylo zase z důvodu příslušnosti k prvnímu společnému, někdy i jen domnělému, předku. Sňatky byly záměrně uzavírány i mezi členy těchto rodin, aby nedocházelo k drobení majetku a pozemků.

Převažujícím modelem staroorientální rodiny byla rodina nukleární. V euroamerické civilizaci se v období před průmyslovou revolucí sice používal pojem rodina, ale mnohem častější byl výraz „domácnost“, který vystihoval lépe realitu tehdejší struktury rodiny, jež zahrnovala pokrevní příbuzné, ale zároveň podruhy (podruh byl nájemník bydlící v nájmu v obydlí sedláka či statkáře) i čeled' a další jedince v domě. Příslušnost do této rodinné struktury vznikala spíše na základě společného stolování (Malina, 2009).

Jinde ve světě najdeme širší rodiny třeba na základě teritoriálního či ekonomického působení nebo příslušnosti k určité kastě či klanu. S rodinnými klany se však můžeme setkat i v současné době, pro ně je typickým příkladem italská mafie, japonská Jakuza nebo rodiny politických či ropných magnátů (Vondrušková, 2020). V různých sociokulturních kontextech tak můžeme spatřovat různé typy širších rodin podle toho, za jakým účelem vznikají.

V rodinných systémech se můžeme setkat ještě s dalšími hesly a to:

- Kmenová rodina – rodina ve které sdílí společnou domácnost rodiče, jejich svobodné děti a nejstarší syn s rodinou, případně další synové s rodinami. Rozhodovací právo má patriarcha a toto právo přechází na nejstaršího syna.
- Rodina orientační – rodina, do níž se jedinec narodí a ve které je vychováván, zahrnuje otce matku a sourozence daného jedince.
- Rodina prokreační – je rodina, kterou si jedinec založí manželstvím, skládá se z daného jedince, jeho manželského partnera a jejich potomků.

1.4 Funkce rodiny

Psycholožka a profesorka Lenka Šulová (2007) uvádí, že při vymezování pojmu rodiny hrají významnou roli především její funkce, z nichž nejvýznamnější místo zaujímá reprodukční funkce, protože ta se promítá do všech funkcí ostatních, tedy ekonomické, výchovné, socializační i emocionální. Funkce rodiny jsou mnohem více než její samotná definice ovlivňované kulturními, politickými i náboženskými determinanty.

„Hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje“ (Sociologická encyklopedie, 2018).

V sociální doktríně České republiky (2001) stojí, že *„lidský potenciál se formuje v největší míře v rodině. Rodina svým dobrým fungováním vytváří příznivé podmínky pro kultivaci vlastní osobnosti u mladé generace.“* Doktrína také dodává, že k dobrému fungování rodiny, a tedy k maximálnímu využití jejího potenciálu, je také potřeba dobrá rodinná politika státu, která dokáže rodinu podpořit ve všech jejích funkcích. Posilování funkcí rodiny, jejích vnitřních i vnějších vazeb je základním předpokladem pro budování občanské společnosti.

Ve výčtu funkcí rodiny uvádí Kraus (2008) navíc také funkci ochrannou, emocionální a v poslední řadě také relaxační a rekreační.

1.4.1 Biologicko – reprodukční funkce

Jak shodně uvádí více autorů, hlavní funkcí, úkolem a smyslem rodiny je zajištění jejího pokračování, zachování rodu, tedy existence člověka. Potřeba mít děti je přirozenou biologickou potřebou. Přestože se jedná o hlavní funkci, bez které by lidstvo neexistovalo, v dnešní době dochází ke změnám v potřebách člověka a zdůrazňuje se jeho individualita. Mít dítě se jeví jako překážka před svobodným individuálním životem, také jako překážka v kariérním životě. Ztrácí důležitost pokračování rodu a prioritou se stává individuální styl života zaměřený na „tady a teď.“

„Je známým faktem, že v západní společnosti ubývá dětí. Mnoho lidí volí bezdětnost, jiní mají jen jedináčka s tím, že „další dítě už by nezvládli“. Náš svět se pozvolna změnil tak, že v něm děti – budme upřímní – trochu překážejí“ (Liedloffová, 2007).

Tento trvalý trend komentoval už v roce 1994 profesor Matějček (1994). Většina důvodů, proč se mění zakládání rodin a snižují se počty dětí, není způsobena vnějšími okolnostmi, jako jsou nedostatek financí, bytová problematika nebo časové důvody, ale je to o našem vnitřním nastavení a přesvědčení.

Jana Hamanová uvádí, že *„společnost, která má větší úbytek populace než přírůstky, a tedy postupně vymírá, jako je tomu v současnosti v ČR, by měla vši silou podporovat rodiny a zdravý vývoj dětí ve smyslu psychosociálním. Jinak může dojít k tomu, co se nazývá "populační past": totiž že tento nepříznivý vývoj vymírání se stane nevratným“* (in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007).

Do reprodukční funkce rodiny přináší nové poznatky také poměrně mladá epigenetika, věda o zkoumání dědivosti získaných vlastností (Fabián, 2021). A tak je možné porozumět situacím, kdy se v rodinách opakují stejné vzorce.

1.4.2 Sociálně – ekonomická funkce

Zajištění potřeb domácnosti, jako je společná výživa, hygiena, péče o zdraví a zdravý styl života, řešení všech organizačních a finančních záležitostí rodiny, to jsou součástí sociálně ekonomické funkce. Ekonomická funkce byla velmi významným prvkem především pro tradiční rodinu. Bez ekonomické soběstačnosti by v minulosti rodiny nepřežily. Smyslem funkce je zajistit

finance a zdroje pro celou domácnost. Jednotliví členové domácnosti byli na sobě navzájem závislí a k této soběstačnosti přispívaly svou prací i děti.

V případě nedostatku a problémů s chudobou se v minulosti angažovali panovníci, a to buď trestáním a represemi, nebo pomocí v různých podobách; jednotlivci, filantropové, církve a různé řády. První organizovaná pomoc rodinám při nezvládnutí této funkce se začala formovat v období transformace z tradiční rodiny na rodinu moderní. Vyrůstala společenská potřeba řešit narůstající chudobu (Matoušek 2007). Dnes do této funkce vstupuje sociální systém, který dokáže v této situaci rodinu do značné míry, a v některých případech i zcela, zastoupit. Otázkou pak zůstává, zda je taková situace opravdu ku prospěchu společnosti, když stát přebere zodpovědnost za rodinu v celé míře.

1.4.3 Ochranná funkce

Ochranná funkce je to, co muselo vzniknout z důvodu zachování rodu, pokračování života. Protože je lidské mládě natolik nedokonalé, co se samostatnosti týče, potřebuje nutně ty své, kteří o něho pečují, do té doby, než je schopno přežít bez pomoci ostatních. Pocit bezpečí pro malé dítě je především ten, že se svými rodiči v neustálé interakci, rodič reaguje na jeho potřeby, sdílí s ním trápení a dokáže je zmírnit, sdílí s ním i radosti (Szafranek a kol, 2022). I když se styl života od pradávny doby úplně změnil, potřeba chránit potomstvo stále zůstává. Pro dítě je tento pocit bezpečí rovněž zásadní. Pro dítě není až tak podstatné, zda je to skutečně biologický rodič, kdo o něj pečuje, ale musí se jednat o osobu, která mu poskytuje pocit bezpečí a dává mu najevo, že i ono je pro tento svět důležité. Není ohrožené a nemusí se strachovat. Dává dítěti životní jistotu, právě ta se zdá být tou nejdůležitější, *„to je ten nejlepší vklad, který mu můžeme dát, a je v naší moci“* (Matějček, 1994). Ochranná funkce poskytuje toto bezpečí i ostatním členům rodiny, ale o děti jde především. Smutnou realitou ovšem zůstává fakt, že milující prostředí plné bezpečí a lásky není standardem všech rodin. Někdy právě rodina může být prostředím plným konfliktů a příčinou napětí a stresu.

1.4.4 Socializačně – výchovná a vzdělávací funkce

Každé dítě a každý člověk prochází procesem socializace, což je vrůstání do společnosti a jeho začleňování do skupiny lidí. Malé děti jsou v rodině naprosto přirozeně a nenuceně učeny a vzdělávány především pozorováním a osaháváním si všech lidských mechanismů kolem sebe. Tato funkce poskytuje kontakty, sociální vazby, připravuje děti na samostatný život mimo původní rodinu, tedy na praktický život mezi lidmi. Její možnosti byly v minulosti mnohem širší především díky množství podnětů, které děti mohly z rodin získat, učily se od více generací, učily se, jak zajistit chod rodiny a domácnosti, protože byly její funkční složkou a rodina tuto funkci zcela samostatně naplňovala. Rodina přenáší a učí každého své základní hodnoty, zvyky a návyky, které jsou důležité pro osobní rozvoj. Rodina jako primární socializační činitel vede jedince k osvojování sociálních rolí, což je pro rodinu velmi důležitý prvek, především pro zachování rodu a učení se péči o dítě a dovednostem rodičovství (Kraus, 2008).

Dnes do této funkce v rámci sekundární socializace vstupují další instituce a organizace, vzdělávání a socializace tak probíhají na spoustě jiných míst než jen v rodině, *„svoji roli tu hraje škola, hřiště, kamarádi, přátelé, zaměstnání atd“* (Matějček, 1994). V současné době je velmi výrazný také vliv médií a sociálních sítí.

Aby se dítě dokázalo rozvíjet, potřebuje velké množství podnětů od svého okolí. Všechny podněty zpracovává prostřednictvím svých smyslů. Kučení však nestačí jen neaktivní pozorování, ale důležité je vstupovat do různých interakcí s rodinou i okolím. Aby všechny tyto podněty dávaly nějaký smysl, musí fungovat v určitých stereotypch, pravidlech a režimech (Matějček, 1994). Socializace probíhá i v opačném směru, kdy rodiče získávají díky dítěti nové zkušenosti, stávají se rodiči a vstupují tak do nové role.

1.4.5 Emocionální – citová funkce

Důležitostí emocí a emocionální stránky rodiny se začali odborníci zajímat na základě zkoumání Sigmunda Freuda a jeho psychoanalýzy, jak zmiňuje Matoušek (2003). Matějček (1994) hovoří o „*rodinné vzájemnosti*.“ V rodinném životě jsou uspokojovány psychické potřeby nejen ve směru od rodičů k dětem, ale tyto trasy fungují i opačně, a také mezi ostatními členy rodiny. Pro každého z nás je důležité poznat a získat svoji hodnotu ve společnosti, stát se jejím plnohodnotným článkem a získat si tak vlastní sebevědomí. Jedině takový člen společnosti dokáže být podporou i pro své okolí.

Právě proto, že je tato funkce založena na citech, je velmi křehkou záležitostí. Rodina je systém, který je vzájemně propojen emocemi a chování jednoho tak neodmyslitelně má vliv na ostatní členy rodiny. Rodina by vždy měla být místem, kde bude každý jedinec milován a akceptován a nalezne zde podporu a pochopení pro své emoce, problémy a zájmy.

1.4.6 Relaxační a rekreační funkce

Relaxační funkci splňuje dobře pouze rodina, kde se její členové cítí bezpečně a mají jistotu zázemí, ve kterém naleznou útočiště pro bezpečný odpočinek. Je to pole pro aktivity rodiny, ve kterém plánuje volný čas a získává společné zážitky.

1.5 Od tradiční rodiny k rodině moderní

Další pohled na rodinu je podle formy její organizace. Jak jsou rodiny uspořádané, jak spolu vzájemně fungují jejich jednotliví členové ve svých rolích, jak funguje vzájemná odpovědnost a sounáležitost.

Rodina prošla v historii různými změnami a podobami, které se odvíjely od stupně vývoje lidstva, od místních podmínek, podle náboženství, podle politické, kulturní a společenské situace. Také podle rozvoje ekonomiky a průmyslu v dané oblasti. V různých obdobích a lokalitách se měnilo i pojetí manželství, rodičovství a vztahy mezi generacemi. Proměny neprobíhaly a neprobíhají všude stejně. V některých částech světa teprve nyní dochází k vývojovým etapám, které už na jiných místech světa dávno proběhly a dostávají se tam nyní díky globalizaci.

Vondrušková pro zjednodušení uvádí pouze dva stupně vývoje rodiny, období tradiční předindustriální rodiny a období moderní současné rodiny. Zdůrazňuje, že tradiční rodina fungovala jako ekonomická, samostatná a soběstačná jednotka. Většinu záležitostí rodina dokázala vyřešit samostatně. Dokázala si zajistit obživu a postarat se o své bezpečí. Zásady takové rodiny byly konzervativní a řídily se zvyky a zkušenostmi předků. Veškeré spory si řešili členové rodiny mezi sebou. Bylo to i proto, že mnohdy jiné možnosti řešení ani neexistovaly. V počátcích tohoto vývoje rodiny neexistovaly na našem území žádné státní úřady, které

by kontrolovaly chod domácností. Až později, kolem 13. století, byly prvními institucemi, které vstupovaly do rozhodování rodin, soudy. Tato tradiční rodina je charakterizovaná spíše jako domácnost, do které patří větší skupina lidí, než jsou jen rodiče a děti. Patří do ní i vzdálení příbuzní a další osoby, které se zapojovaly do jejího samostatného chodu. Členové takové rodiny mohli v té rodině prožít celý život, aniž by ji opustili, ale museli se řídit normami rodiny, respektive domácnosti, ve které vyrůstali (Vondrušková, 2020).

Život rodiny také ovlivňovalo její společenské postavení. Život šlechty se vždy lišil od života obyčejných lidí. Tento rozdíl byl nejvíce patrný v přístupu k možnostem vzdělání. do pomyslné konečné fáze období tradiční rodiny spadají na našem území zásadní změny. Marie Terezie a Josef II. svým panováním předpřipravili velké pole pro změnu rodiny a celé společnosti (Fabián, 2021). Díky reformním změnám ve společnosti se začal měnit i vztah mezi rodinou a státem. Společnost se začala přetvářet, tradiční rodiny přestávaly fungovat a bylo potřeba řešit i jiná společenská témata a nové sociální problémy, které s sebou přinesla zásadní změna společnosti.

Antropologický slovník uvádí etapu, která je nazvaná jako přechodová mezi tradiční a moderní rodinou. Existovala spíše jen ve vyšších vrstvách a vyskytovala se přibližně na přelomu 17. a 18. století. Nukleární rodina se v té době začala vymezovat ze společnosti a důraz v ní byl kladen na přirozenou mateřskou lásku a autoritu otce (Malina, 2009).

Po průmyslové revoluci vznikaly z tradičních rodin malé rodinné skupiny, ve kterých docházelo ke specifickému rozdělení rolí muže a ženy. Výrobní činnost se přesunula z rodin do továren, děti musely chodit do škol a rodina tak získala novou podobu a přestala být soběstačná ve svém jádru. Objevily se první znaky spotřební společnosti. (Fabián, 2021).

Moderní rodina je tedy z hlediska počtu členů menší. Zahrnuje většinou dvě nebo maximálně tři generace příbuzných. Na našem území se formovala až v souvislosti s průmyslovou revolucí a rozvojem manufaktur. Rodiny se živily většinou nějakým rukodělným řemeslem. Nepotřebovaly čeled, ale v důsledku limitovaného zdroje obživy zároveň nízké příjmy neumožňovaly soužití s příbuznými. Domácnosti ve městech se začaly omezovat jen na rodiče a děti a opouštěl se model početné domácnosti. Na venkově proběhl tento proces až se zpožděním. Ve východní a jižní Evropě v té době ještě stále fungovalo tradiční zemědělství a běžně fungovaly velké rodiny. Demografické výzkumy prokázaly nárůst počtu domácností při zachování počtu obyvatel teprve ve 20. století (Vondrušková, 2020).

Fáze v období po průmyslové revoluci přinesla do rodin individualismus, svobodnou volbu partnera na základě lásky a důraz na rodinné soukromí (Malina, 2009). Společnost se značně uvolnila a manželství už nebylo nutné zakládat účelně za držení půdy a majetku. Manželství a rodiny tak vznikají na základě emocionálního vztahu (Fabián, 2021).

V období, které formovalo moderní rodinu, došlo i k velkým změnám v postavení ženy ve společnosti. V minulosti, kdy byla žena závislá na muži a docházelo k vysoké úmrtnosti nejen při porodech, bylo potřeba obou rodičů, aby byla větší šance zajistit potomstvo. V moderní době je šance na výchovu dětí do dospělosti jen jedním z rodičů nepoměrně vyšší, ženy jsou emancipované, mohou si dovolit samostatně uživit děti nebo vůbec nemají potřebu mít děti, ztrácí se pro ně nutnost udržovat partnerský nebo manželský svazek. V západních společnostech dokonce single styl života získal větší prestiž. Na našem území dochází k rozpadu tradičního pojetí rodiny zhruba od 70. let minulého století (Malina, 2009).

V minulosti muž chodil do práce a žena se starala o domácnost. Díky průmyslové společnosti byl tento zažitý model překonán a do práce chodí oba partneři. Navyklé vzorce ve společnosti však není možné změnit tak rychle a nová situace přinesla do společnosti nový problém. Ženy začaly pracovat stejně jako muži, ale zůstala jim k tomu i péče o domácnost, což vedlo k nespokojenosti žen. Moderní společnosti se na tuto situaci snaží reagovat tím, že instituce nabízí služby, které dokáží přebírat funkce rodiny. Dokáží pomoci rodině se začleněním dětí do společnosti, se zdravotní péčí o seniory, ale nemohou rodině pomoci s rodičovskou funkcí samotné rodiny. Změny, které měly přispět na pomoc rodině, tak paradoxně vedou k jejímu častějšímu rozpadu. Dochází ke ztrátě solidarity mezi manžely. Moderní manželství totiž nevznikají na základě uváženího pragmatického rozhodnutí, ale často po náhlém citovém vzplanutí. Zároveň také změna morálních hodnot, kdy společnost rozvedené osoby nijak nestigmatizuje a neznehodnocuje, mění zažité tradice. Pokud zmizí strach a obavy o existenci manželství, neexistuje většinou ani ostražitost při jeho uzavírání. Zároveň členové moderní rodiny více vyžadují individualitu, lpí na osobní svobodě, což se dohromady nejeví jako dobrá cesta pro budoucnost (Vondrušková, 2020).

1.6 Krize rodiny

Na poli rodiny někdy není těžké tápat ve všech nových podobách, které se vytváří. Sama sebe se pak ptám, zda některé z těchto forem opravdu ještě můžeme považovat za rodinu? Pro děti je přirozené to, do čeho vrůstají, avšak s rychlostí, jakou přichází změny do společnosti dnes, těžko říci, zda se tomu děti zvládají přizpůsobit díky „*lepšímu výchovnému využití nejranějšího dětského věku*“, jak konstatuje Koch (1977). Případně zda je to v rámci přirozené socializace a vrůstání do společnosti. Požadavky na děti byly v minulosti úplně jiné. Rychlost doby, respektive změny společnosti, byla velmi pozvolná a změny trvaly desetiletí i staletí. Dnešní doba vyžaduje mnohem více flexibility a přizpůsobivosti. Vždyť i velké množství nabídek na pracovní pozice v dnešní době reaguje na tuto společenskou změnu. Zaměstnavatelé vyžadují především flexibilitu a ochotu učit se novým věcem. Informací a požadavků nejen na děti a nejen ve školách je obrovské kvantum a děti se této situaci v průběhu doby zvládaly přizpůsobit. Otázkou je, jestli tuto rapidně rostoucí rychlost transformace ještě děti zvládají a dokáží se takto přizpůsobovat a vžívat se flexibilně i do stavu postmoderní rodiny, nebo zda je současný stav narůstajících psychických problémů mladé generace důsledkem této situace.

Moderní rodina se vlivem všech okolností a emočních prvků stává velmi nestabilní, někteří autoři uvádí, že až křehkou (Ševčík a kol, 2011; Vondrušková, 2020; Fabián 2021).

Krize rodiny je nejdůležitějším problémem současné doby. Tato krize se v první fázi začala projevovat především nárůstem počtu rozvodů. V další fázi došlo k popírání významu manželství a narostl tak počet nesezdaných párů. Začaly se ve velkém objevovat i jednočlenné domácnosti, což působí na nové generace a zároveň to má vliv i na demografické hodnoty (Hurychová, Ptáčková, 2022).

Krizi rodiny můžeme pozorovat již od poloviny 20. století, a ještě výrazněji pak ke konci století. Vliv na to má mnoho okolností, především to, že rodina ztratila některé své funkce a postupně ztrácí další. Vyrůstají generace, které se neorientují v tradičních hodnotách. Pokud tuto schopnost samy nemají, nemohou je ani nadále přenášet dál. Objevují se i myšlenky, zda má rodina v tradiční podobě šanci na přežití.

Narůstající počet všech sociálních služeb a institucí, které musí zastupovat rodinné funkce, služeb psychologických a psychoterapeutických, stále nedokáže pokrýt dostatečně a včas poptávku po těchto službách. Tento stav bije na poplach této společnosti a zároveň jasně mluví o tom, že krize rodiny se neustále prohlubuje. Společnost ji v této chvíli ještě nedokázala zastavit a pravděpodobně ani zmírnit.

Krom toho, že rodiny dnes ovlivňuje nízká porodnost a dětí je stále méně, paradoxně ke klesajícímu počtu dětí narůstá jejich zanedbávání. V evidenci syndromu CAN, převládá z 80 % zanedbávání a počty zanedbávaných dětí nadále nekontrolovatelně stoupají i přes veškeré sociální služby, které jsou v této situaci rodinám nápomocné. Zásadním problémem se tak nejeví následné služby, spíše nedostatečná prevence a vliv transgeneračního přenosu (Fabián in Szafranek a kol., 2022).

1.7 Dysfunkční rodiny

Rodina je rozhodujícím činitelem v primární socializaci, uvádí dítě do příslušného kulturního prostředí, učí je orientaci v tomto prostředí, vyznat se také v symbolech a standardech, které společnost používá. Je nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot a stojí na počátku rozvoje osobnosti. Rodina je tak životním vzorem a dává dítěti návod na to, jak v budoucnu může řídit svůj život. V socializaci tak má naprosto stěžejní význam. To, jakým způsobem se sama rodina vypořádá s plněním všech svých funkcí, je zásadní pro budoucí život dítěte. Pokud rodina tyto funkce v přiměřené míře plní a zvládá plnit bez výrazných obtíží nebo případné obtíže zvládne samostatně vyřešit, jedná se o funkční rodinu. Pokud v některých ze svých rolí a funkcí rodina selhává, nezvládá je dostatečně plnit, avšak její celkový život není zásadně ohrožen, hovoříme o dysfunkční rodině. V dnešní době ale neustále vzrůstají požadavky na rodinu a není pak divu, že narůstají problémy v rodinách až v takovém měřítku, kdy se rodiny stanou zcela afunkčními. Afunkční rodina je tedy taková, která ve funkcích výrazně selhává, nezvládá je plnit, je výrazným způsobem ohrožena. Dochází k jejímu vnitřnímu rozkladu a zároveň je zásadně narušována a ohrožován i vývoj dítěte v takové rodině (Kraus, 2008).

1.8 Současná rodina

Vlivem všech aktuálních trendů dnešní doby a velmi rychlého vývoje vnímám značné riziko v tom, že než bychom definici současné rodiny skutečně zformulovali a uchopili její podstatu a různorodost ve všech jejích podobách, a to tak, jak by si asi přáli všichni členové naší současné společnosti, bude už pravděpodobně neaktuální, nebo se k ní vůbec nedopracujeme.

Jakkoliv bylo v minulosti slovo domácnost více definující tehdejší tradiční rodinu, v současné době Možný (in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007) uvádí, že dnes, víc než kdy dříve je potřeba tyto dva výrazy jasně odlišit. Domácnost bez dětí není rodinou, byť se tak její členové chtějí označovat a mnohdy i označují. Šulová (in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007) k tomu dodává, že cokoliv jiného než rodinu tvořenou rodiči a dětmi můžeme nazývat rodinnou alternativou. Z hlediska historie se podobný trend vytváření alternativ rodiny objevoval vždy v obdobích společenského úpadku, tedy v období dekadence. Podle množství alternativ můžeme snadno odvodit, v jak závažné fázi dekadence se právě nacházíme. Klimeš

(in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007) nastíní riziko situace, kdy i skupina skvoterů, tedy lidí, majících k sobě nějaký neformální vztah a žijících ve stejném místě, by se pak mohla také nazývat rodinou, obdobně i firemní tým nebo skupina účastníků zájezdu. „*Posouváním významu slova rodina mimo reprodukční oblast ani v životě, ani ve vědě nic nezískáme.*“

Klimeš (in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007) k tomu přidává příklady, podle kterých můžeme rozlišit rodinné alternativy podle reprodukčního charakteru:

Příklady skupin, které mají reprodukční charakter – rodin:

- nesezdaný pár s dětmi
- homosexuální pár vychovávající (polo)vlastní dítě či náhradní dítě
- pěstouni a jim svěřené děti
- prarodiče starající se namísto rodičů o dítě nebo děti
- bigamní muž, který má dítě se dvěma ženami a stýká se s nimi

Příklady skupin, které nemají reprodukční charakter – nerodin:

- squat bez dětí
- dvě přítelkyně
- bezdětní manželé nebo partnerský nesezdaný pár
- neplodní manželé toužící po dětech (tj. manželé připravení na rodinu, ale rodina to není, protože nereprodukuje, nevychovávají...)
- muž a jeho biologické dítě, o které se muž nestará a nestýká se s ním, a to dítě jej nepovažuje za otce

Hraniční případy:

- sousedi přechodně se starající o dítě
- učitel a žák, když učitel má delegovanou výchovu od rodiče

Takové a mnohé další více či méně komplikované alternativy vytváří dnešní společnost na poli rodinné problematiky. Alternativy však nevypovídají nic co do hodnoty vztahů, které v nich probíhají, byť mohou svým členům do určité míry nebo i zcela saturovat některé z rodinných funkcí. V literatuře a nových zdrojích se objevuje i pojem postmoderní rodina.

Současnou moderní či postmoderní rodinu trápí několik zásadních problémů

- Nízká porodnost
- Vysoký počet rozvodů
- Klesají počty sňatků
- Zvýšený počet nesezdaných svazků
- Nárůst neúplných rodin s jedním rodičem
- Nárůst mimomanželských porodů

- Vytíženost zaměstnáním a nedostatek prostoru pro rodinu
- Nárůst různých typů soužití (stoupající míra dekadence společnosti)
- Ztráta bezpečného prostředí pro výchovu dětí
- Nárůst zanedbávající péče a dětí postižených syndromem CAN
- Stárnutí společnosti

Nejdůležitější jistotou a základem dětského světa je stabilita rodiny. Víme, že rodiny se ve velkém rozpadají. Bezproblémové ukončení rodičovských vztahů bývá velmi zřídka. Ztráta této jistoty se tak jednoznačně podepíše na osobnostech dětí a vyrůstá traumatizovaná společnost. Z rozvodů a rozchodů se stává zvyk, manželství a úplné rodiny přestávají být samozřejmostí. Společnosti se dnes podbízí představy o různých možnostech partnerského monogamního i polygamního soužití, sologamního života, přes vztahy heterosexuální i homosexuální a deformuje se tak přirozená představa. Obzvláště v dětském věku bychom měli zachovat tradiční rodinný rámec (Hurychová, Ptáčková, 2022).

2 Výzkumná část

2.1 Cíl práce a návrh výzkumu

V této kapitole popíšu, kde a jakým způsobem jsem získala data pro výzkumnou část. Poté jsem získaná data analyzovala a interpretovala. Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jaké pojetí rodiny zauímají děti základních a středních škol. Podstatou práce je zjistit, jak se děti na rodinu dívají, skrze jaké funkce rodinu vnímají a zda si vůbec funkce rodiny uvědomují. Jaké mají představy o svých budoucích rodinách, které budou zakládat. Zaměřila jsem se na dvě věkové skupiny, a to děti ve věku od 6 do 15 let, tedy děti, které navštěvují základní školu a druhou skupinou jsou děti a mladí dospělí od 15 do 20 let. Analyzovala jsem nejprve jednotlivě skupiny a poté jsem srovnávala rozdíly mezi těmito skupinami dětí.

2.2 Metodika výzkumu

Pro výzkumnou část mé bakalářské práce jsem použila kvalitativní metodologii a polostrukturovaný rozhovor s fokusními skupinami. Výběr metody jsem volila z důvodu otázek zacílených spíše na pocity, na to, co si respondenti myslí a s ohledem na možnost upřesnění jednotlivých otázek a doptávání se, které by kvantitativní metoda nedokázala obsáhnout.

Fokusní skupina (nebo také ohnisková skupina, skupinový rozhovor či skupinové interview) je metoda získávání informací a dat kvalitativního výzkumu. Tato metoda dává možnost důkladně porozumět tomu, jak jednotliví členové skupiny daný problém nebo dané téma vnímají. Přidanou hodnotou fokusní skupiny oproti individuální rozhovorům je možnost jednotlivých účastníků reagovat vzájemně na sebe a vyjadřovat se tak i k myšlenkám, které by dotazovaného individuálně nenapadly. Metoda vzhledem k možnosti prosazování odlišných a kontroverzních myšlenek může být náročná pro moderátora, co se týče udržení myšlenkového směru a udržení kultivované a věcné diskuze, která povede k zadanému cíli. V technice se využívá postojů malé skupiny většinou o 6-12 členech, u kterých se zkoumají jejich postoje, mínění, názory a myšlenky k danému tématu. Celou diskuzi vede moderátor, který předkládá doplňující otázky. Technika fokusní skupiny může být i vhodnou technikou pro sestavení kvantitativního dotazníkového šetření, pro které vzejdou otázky, nová témata a hypotézy právě z fokusní skupiny (Everesta, 2019).

Technika se používá v různých vědních oborech k předvýzkumu, ale i k hlavnímu výzkumu. Zároveň i k terapeutickým či diagnostickým účelům. Může být napojena na participativní strategie, kdy se naváže na skupinu laiků či odborníků k již rozpracovaným datům a podkladům nějakého výzkumu. Skupina může být buď uměle vytvořená nebo přirozená. Jsou možné i varianty, kdy fokusní skupině předchází individuální rozhovory, nebo naopak tyto individuální rozhovory s jednotlivými členy následují po rozhovoru se skupinou. Možností je i různé dělení větších skupin na menší, či překrývání a mísení různých skupin, které si po individuálním rozhovoru sdělují své poznatky. Fokusní skupina probíhá dle předem připraveného scénáře, nejedná se o nahodilou diskuzi, pouhý rozhovor nebo brainstorming. Účastníci mají s diskutovaným tématem přímou osobní zkušenost, ale každý v ní má svůj vlastní příběh. Výsledkem pak jsou konkrétně popsané a pochopené názory, zkušenosti a pojetí dané situace, ne však čísla či statistiky (Česká evaluační společnost, 2019).

Každé práci s fokusní skupinou předchází náročná příprava, a to zejména v sociálních dovednostech moderátora. Práce klade vysoké nároky na zaznamenání rozhovoru a jeho následné zpracování, selekci a třídění informací ze záznamů rozhovoru. Obecným problémem skupiny může být nevyvážené zapojení všech členů skupiny a zároveň eliminace autoritativních či dominantních členů, což ale samo o sobě může být právě tématem výzkumu (Chip, 1991).

Rozhovory jsou zaznamenávány, a to zvukovou nahrávkou a mnohdy i videonahrávkou pro možnost analyzování nejen verbální, ale také i neverbální komunikace. Nevýhodou zaznamenávání může být do jisté míry nervozita ze záznamu, kdy se dotazovaný může „držet zpátky“ a vést vnitřní dilema, zda vzhledem k pořizování záznamu danou věc zmínit či nikoliv. Výsledek také může ovlivnit teatrálnost a dramatizace vyprávění z důvodu falešné důležitosti či nadřazenosti. Z tohoto důvodu je také třeba myslet na výběr vhodného a příjemného prostředí pro vedení fokusní skupiny a zároveň i na délku rozhovoru. Také přizpůsobení se stylu skupiny může vést ke zmírnění stresu z rozhovoru a navození příjemné otevřené atmosféry.

Technika fokusní skupiny umožňuje základní výzkumné otázky doplňovat během rozhovoru individuálně podle toho, jakým směrem nebo jakým způsobem respondenti odpovídají a jak na sebe navzájem reagují. Mohou vznikat i nové hypotézy a po analýze dat si výzkumník vybírá jen ta, která na základě svého zkoumání potřebuje (Hendl, 2023). Jednotlivé části rozhovorů lze rozebírat, porovnávat a seskupovat.

Jak Hendl (2023) dále uvádí, je někdy tato analýza náročná a nemusí být vždy zobecnitelná na celou populaci, jelikož jde o hloubkové individuální popisy a reakce na konkrétní situace a řečená fakta konkrétního prostředí. Z dat není možné získat a sestavovat nějaké predikce či testovat hypotézy, jelikož výsledky jsou krom malého vzorku respondentů zároveň snadno ovlivnitelné preferencemi výzkumníka. V rozhovoru také mohou respondenti narazit na aspekty, s nimiž analýza nepočítala. V takové situaci je pak potřeba operativně uzpůsobit a formulovat další otázky.

2.3 Charakteristika vzorku respondentů a výzkumné prostředí

Dvě různé věkové skupiny dětí jsem zvolila záměrně z důvodu možnosti porovnání výsledků a analyzování změn v pojetí rodiny vzhledem k věku. Zároveň jsem tuto volbu učinila na základě své předchozí praxe, která mi umožnila s těmito věkovými skupinami pracovat a vnímám rozdílnost práce s těmito skupinami, rozdílnost myšlenkových pochodů, náhledů na svět a zajímá mě, jak se tento rozdíl propíše i do pojetí rodiny. V čem se bude rozcházet nebo naopak zda bude v něčem pojetí shodné. Zároveň mám určitá očekávání a zajímá mě, zda se potvrdí či nikoliv.

Skupiny jsem poskládala z dětí, se kterými jsem již v minulosti pracovala nebo ještě pracuji, abych navázala na vzájemnou znalost a zamezila tak případnému strachu nebo obavám z neznámé osoby moderátora a abych podpořila lepší otevřenost dětí při komunikaci. Skupiny sestávají z dětí různého věku a z různých škol. Také se jedná o děti, které pochází z různých prostředí a z různých domácností. Ve skupinách se objevují děti žijící se dvěma sezdanými biologickými rodiči. Děti žijící jen s jedním rodičem, děti žijící s jedním biologickým rodičem a jeho novým partnerem, děti v náhradní rodinné péči prarodičů, děti v náhradní rodinné péči nepříbuzenské, děti adoptované i mladí dospělí, kteří již zkouší samostatný život. Posledně

jmenované vzhledem k trvajcímu studiu na střední škole stále řadím do kategorie dětí. Tyto skupiny jsem si pojmenovala. Skupina **Z** jsou děti ze základních škol a skupina **S** děti ze středních škol.

Tabulka 1– Složení skupiny Z

Označení respondentů	Věk	Pohlaví
Z1	6 let	chlapec
Z2	7 let	dívka
Z3	7 let	chlapec
Z4	8 let	chlapec
Z5	9 let	chlapec
Z6	9 let	dívka
Z7	10 let	chlapec
Z8	10 let	dívka
Z9	11 let	chlapec
Z10	13 let	chlapec
Z11	14 let	Dívka

(Zdroj: vlastní, 2024)

Pro přehlednost přidávám jednotlivé tabulky s věkovým složením dětí a také s rozložením pohlaví ve skupinách. Skupina Z obsahovala celkem 11 respondentů ve věku od 6 do 14 let v poměru 7 chlapců a 4 dívky. Respondenty jsem seřadila v označení podle věku, aby v přepisu bylo patrné, že čím nižší číslo má, tím se jednalo o mladší dítě a naopak.

Tabulka 2– Složení skupiny S

Označení respondentů	Věk	Pohlaví
S1	16 let	chlapec
S2	17 let	dívka
S3	17 let	dívka
S4	18 let	chlapec
S5	18 let	dívka
S6	18 let	dívka
S7	19 let	dívka
S8	19 let	chlapec

(Zdroj: vlastní, 2024)

Skupina S obsahovala celkem 8 respondentů ve věku od 16 do 19 let v poměru 3 chlapci a 5 dívek. Označení kategorie S a Z ukazuje, ze které skupiny respondent byl. V tabulkách uvádím pohlaví respondentů jen orientačně, aby bylo patrné, že se jedná o přibližně stejné zastoupení

pohlaví, ale není pro účely mé práce určující, proto má pouze informativní charakter. Důležitější je pro mě věkové rozložení respondentů.

2.4 Průběh výzkumu

Všechny rozhovory jsem realizovala během léta 2024 s dětmi které znám z akcí, táborů a příměstských táborů, které jsem pořádala pod záštitou základní školy, kde jsem pracovala, nebo v rámci zapsaného spolku, z nízkopražového klubu pro děti a mládež (dále používám jen zkratku NZDM), kde jsem byla na praxi a zároveň jsem zůstala na místě pracovat po absolvování praxe ještě dalších pár měsíců. Díky tomu bylo prostředí pro mě i pro děti vždy známé a stejně tak i já jsem byla známou tvář pro všechny zúčastněné děti. Jeden z rozhovorů probíhal přímo v NZDM během letního příměstského tábora a souhlas s pořizováním záznamu byl součástí přihlášek dětí na tento tábor. Zároveň vše probíhalo se souhlasem ředitele NZDM. Další skupina probíhala na neutrální půdě v rámci klubovny, kde se skupina dětí schází. Při vytváření skupin jsem zvažovala časové možnosti i zkušenosti jednotlivých respondentů, abychom měli dostatek času na odpovědi a rozhovor i s rezervou, kdyby se rozhovor protáhl, abychom ho nemuseli rychle ukončovat.

Všechny respondenty jsem na začátku rozhovoru ujistila, že osobní data a jména jsou jen pro moji osobní potřebu, analýzu k bakalářské práci a nebudou nikde zveřejněna. Fokusní skupiny jsem zaznamenávala na diktafon v telefonu a dále do záznamového zařízení v notebooku, pro případ, že by záznam z telefonu nebyl dost čitelný, nebo došlo k přerušení nahrávání. Vzhledem k obavám a patrně větší nervozitě dvou respondentů a kvůli zachování příjemné a klidné atmosféry jsem ustoupila od obrazového záznamu.

Vzájemná znalost s dětmi podpořila jejich otevřenost, obzvláště ve skupině s mladšími dětmi, kde se dvě z dětí velmi intenzivně a otevřeně vyjadřovaly k otázkám a musela jsem přistoupit k přibrzdění toku myšlenek a množství informací, které jedno z nich předávalo, abychom čas neprodlužovali a nedošlo k upozadění ostatních respondentů. To bylo velmi brzy pozorovatelné na skupince mladších chlapců, jejichž pozornost jsem ztrácela po delší řeči konkrétní dívky. I když informace byly jinak velmi zajímavé a velmi důkladně pomáhaly rozklíčovat a dokreslit názory dívky, mírně se již rozcházely s cílem rozhovoru. Zvažovala jsem, zda v závěrečné fázi ještě nepřidat individuální rozhovory, ale vzhledem k časovým možnostem a relativnímu dojmu vyčerpání dat a informací u některých dětí, jsem od této myšlenky upustila. Možná by byly v osobním rozhovoru sdílnější ty z dětí, které byly v otázkách ve skupině strohé a spíše neměly potřebu se rozpovídat a získala bych další potřebná data, ale je to čistě můj subjektivní pohled na věc a dojem z práce se skupinou. Rozhovory by vzhledem k počtu dětí byly v dlouhém časovém úseku, takže by jejich vzdálenost a reflexe společného rozhovoru nebyla zcela relevantní. Také částečná znalost poměrů, ze kterých děti pocházejí, mi dávala k některým odpovědím jasnější pozadí a důvody.

Během rozhovoru jsem používala otevřené otázky a zároveň i doplňující otázky. Ve skupině S fungovala komunikace velmi otevřeně a respondenti neměli problém dotázat se na upřesnění k lepšímu pochopení mé otázky. Někdy nebylo úplně jednoduché odpovědět, jelikož jsem velmi citlivě hledala a volila odpovědi na položené otázky směrem ke mně, abych další přeformulovanou otázkou nebo odpovědí nepodsouvala svůj názor nebo myšlenku a udržela jen směr přiblížení se danému tématu. Ve skupině Z jsem první otázku pro mladší děti také

upřesňovala a snažila jsem se používat hravé navození, především v začátku rozhovoru, pro uvolnění atmosféry skupiny. Například hned v první otázce, co konkrétně je rodina, jsem použila návodný scénář, ve kterém si děti mají představit, že potkají mimozemšťana a ten se jich ptá, že slyšel slovo rodina a neví, co to je, tak jestli mu to mohou vysvětlit a popsat co nejlépe, aby pochopil význam rodiny a co to pro ně znamená. Některé otázky jsem pokládala dvakrát jen v jiném kontextu, abych navodila a podpořila možnosti pohledu na konkrétní věc z různých úhlů.

Nahrávky jsem si několikrát přehrávala a provedla selektivní přepis konkrétních odpovědí. Některé části nebo odpovědi jsem nepřepisovala a vypustila je, jelikož se tematicky odchýlily od otázek, nicméně mi v té chvíli přišlo důležité děti nechat domluvit, nezastavovat je a přidat k jejich odpovědi zpětnou vazbu a ujištění toho, že vnímám jejich sdělení a jejich případné dotazy směrem ke mně budou zodpovězeny pro zachování důvěry a dynamiky rozhovoru a práce ve skupině. V přepisu jsem si odpovědi jednotlivých respondentů přepisovala a vyznačovala v konkrétní barvě, a ty jsem následně přiřadila k jednotlivým označením dle tabulek. Podle označení je pak v přepisu jasné, ze které skupiny respondent byl. Čím nižší číslo má ve zkratce, tím mladší respondent to byl. Vzhledem k řazení otázek nebylo nutné důkladné kódování všech odpovědí, týkajících se daného tématu, jelikož většina z nich na sebe plynule navazovala a odpovědi k danému tématu byly řazeny za sebou. Pouze v některých případech se v dalším rozhovoru vyskytly odpovědi, které částečně navazovaly i na předchozí otázky, tam jsem využila otevřené tematické kódování podle otázek.

2.5 Limity výzkumu

Limitem mého výzkumu je malé množství respondentů. Větší množství respondentů ve skupině by ale bylo nevyhovující pro přiměřenou délku rozhovoru a udržení pozornosti. Uskutečnění většího počtu fokusních skupin by bylo jistě žádoucí, ale velmi časově náročné. Ve zpracovávání velkého množství dat by mohlo dojít ke ztrátě podstatných detailů a k omezení maximální výtěžnosti dat.

Vzhledem k tomu, že se jedná o můj první výzkum, limitující byly i mé vlastní zkušenosti. Z praxe mám základní zkušenosti v kvantitativním šetření, většinou spíše jako respondent, pro účely mé práce, ale vnímám jako přínosnější a vhodnější volbu kvalitativního výzkumu. Přesto, že jsem si k němu nastudovala určité materiály, považuji je i tak za omezené, a vnímám jako vhodnou příležitost před dalším výzkumem zapojit se jako pomocník, pozorovatel nebo i účastník jiných výzkumů pro získání více zkušeností v kvalitativním výzkumu.

Limitem pro mě byla i samotná forma skupinové práce. Jelikož mě v rozhovorech zvláště ve skupině se staršími žáky přiváděly jejich odpovědi na velké množství otázek, neměla jsem úplně možnost zaznamenat si je všechny, aby to nenarušovalo pozornost a respondenti nenabylí dojem, že jim nevěnuji dostatečnou pozornost. Některé otázky se mi zpětně vybavily při poslechu, ale věřím, že ne na všechny jsem si dokázala vzpomenout, protože to bylo součástí kontextu a momentálního rozpoložení ve skupině. Zároveň jsem měla i potřebu položit otázky, které mě během rozhovoru napadaly, ale ne vždy se jednalo o otázky, které navazovaly na dané téma a bylo by riziko, že odvedou pozornost od linie odpovědí.

V některých situacích jsem nabyla dojmu, že by i odpověď byla podrobnější, když by se jednalo o osobní, a ne skupinový rozhovor. Takže vnímám i limity v otevřenosti v rámci skupiny, přesto,

že se jednalo, nebo možná právě proto, že se jednalo o děti, které se mezi sebou znají a odpověď by byla příliš osobní a odhalující víc, než by v dané skupině děti chtěly sdělovat. Tento dojem jsem více vnímala ve skupině starších dětí, tedy ve skupině S, kde už intimita a otevřenost hraje jinou roli než u mladších dětí. Jako do určité míry limitující tedy vnímám i osobní vazby a vztahy ve skupině, které mohou být pro někoho limitem, pro jiné naopak mohou být prostorem důvěry a otevřenosti.

Dalším limitem může být momentální ovlivnění odpovědi ve skupině předchozími odpověďmi. Pokud je názor respondenta opačný, může sdělení svého názoru vnímat jako ohrožující či špatné. Nebo naopak svou odpověď přehodnotí a odpověď změní na základě vytušení možných reakcí. Pokud by však došlo k situaci, kdy jeden z respondentů sdělí svůj názor a po vyslechnutí argumentů protistrany ho přehodnotí a změní, pak to vnímám jako přirozenou situaci, která výzkum nelimituje.

Komunikace může být ovlivněna také tím, že respondent může mít pocit, že vše již bylo řečeno ostatními a k dané věci už nemá co dodat. V takové situaci se nejlépe projeví schopnosti a dovednosti moderátora, kdy jinak položenou otázkou na stejnou věc nebo vhodně použitou doplňkovou otázkou může ještě získat jiný a nový pohled na věc.

Jako další limit vnímám svou osobní zkušenost a angažovanost v problematice. Do značné míry je má interpretace ovlivněna přehnaně kritickým nebo naopak pozitivním náhledem na některé situace. Přílišná angažovanost mi může skrýt některé detaily, které mi v tématu uniknou pod množstvím hledaných odpovědí. Také může dojít ke špatnému vyhodnocení a mylným závěrům ovlivněným subjektivní složkou.

Limitující může být v některých otázkách výběr respondenta a jeho osobní zkušenost. Konkrétně jedna z dívek ve skupině Z vyrůstá v rámci náhradní rodinné péče s babičkou, a tak pro ni bylo někdy těžké odpovědět na otázky, které se týkají fungování běžných rodin a rodičů, které ona sama vůbec nepoznala.

Limitující kritérium výzkumu mohou být i nevhodně pokládané, uzavřené nebo zavádějící otázky. V tomto směru je výzkum limitovaný především osobou moderátora, jeho zkušenostmi a připraveností na dané téma. Jeho otázky také mohou být nevhodně řazeny za sebou a mohou tak přerušit určitý směr rozhovoru a komunikace mezi respondenty.

Náročnost analýzy výsledků a výstupů může být také limitující. Výzkum nemusí být vždy zobecnitelný na celou populaci, jelikož jde o hloubkové individuální popisy a reakce na konkrétní situace a řečená fakta konkrétního prostředí. Přesto, že v práci shledávám více limitů, i tak téma vnímám jako velmi důležité a vidím potřebu zabírat se pohledem dětí na pojetí rodiny.

2.6 Analýza a interpretace získaných dat

Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

1. Jaké je pojetí rodiny u žáků základních a středních škol

Dílní výzkumné otázky:

2. Kdo tvoří rodinu a jaké jsou základní vlastnosti rodiny?

3. Jaké funkce rodiny děti vnímají a dokáží popsat?

- Biologicko – reprodukční funkce
- Sociálně – ekonomická funkce
- Ochranná funkce
- Socializačně – výchovná a vzdělávací funkce
- Emocionální – citová funkce
- Relaxační a rekreační funkce

4. Jak vnímají děti ohrožení současné rodiny?

- Manželství
- Nízká porodnost
- Rozvodovost
- Neúplné rodiny

5. Jaké názory mají děti na zakládání prokreační rodiny?

- Prokreační rodina
- Vhodný věk

2.6.1 Dílčí výzkumná otázka: Kdo tvoří rodinu?

Ve všech skupinách má první otázka směřovala ke zjištění, kdo nebo co je pro děti rodina. Zajímalo mě, koho děti počítají do rodiny, zda vyjmenují jen základní členy, nebo i členy širší rodiny, také mě zajímalo, zda v popisu rodiny zmíní již nějaké její funkce či vlastnosti a jestli budou rodinu popisovat ze široka. Ve skupinách z odpovědi charakterizovaly rodinu nejprve skrze její členy, tedy skrze strukturu rodiny. Nejmladšími dětmi byla rodina charakterizována jen základní rodinou, která se skládá z rodičů a dětí. Mladší děti používaly konkrétní výčet jednotlivých členů: máma, táta, bratr, sestra, babička, děda. Menší děti více využívaly citově zabarvená označení bráška, bratříček nebo sestřička, mamka, maminka, taťka, tatínek. Starší děti byly schopné vyjmenovat i členy širší rodiny.

Z1: „To je máma, táta, já, bráchové a sestřička.“

Z2: „Rodina je máma a táta a děti a taky babička a teta a ještě strejda a ještě děda. Rodinu znám, vím, jak se jmenujou, a ty cizí lidi neznám.“

Z4: „Já si to představím, jako že je to máma, táta, brácha a tak, to je taky i tvoji strejdové.“

Z6: „No, když se řekne rodina, tak já si vždycky vybavím to, že tam je mamka s taťkou a nějaký děda, babička, sestřička a brácha.“

Později v rozhovoru byl touto dívkou zmíněn v jediném případě ze všech respondentů i pes jako součást rodiny. V odpovědích ze skupiny z dětí uváděly většinou pouze jednotlivé příbuzné, a žádné jiné osoby.

Z9: „Rodina je to, že tam je mamka, tatka, třeba babička, dědeček, prababička a pradědeček, sestra, sestřenice, bratr, bratranec, teta, strejda, a tak všichni...”

V této skupině byla pro děti úsměvná odpověď, ve které jeden z chlapců zmínil, že jako malý vůbec dlouho netušil, co to je rodina a jaký význam toto slovo má.

Z7: „Já jsem si myslel, když jsem byl malej, že to je něco jiného. Já si myslel, že to je auto nějaký.“ Zpočátku jsem si myslela, že jen nadneseně vtipkuje, ale v dalším rozhovoru byly odpovědi chlapce opravdu poněkud jiné než u ostatních dětí a na moji opakovanou otázku odpověděl, že si toto myslel poměrně dlouho, a asi až v období po nástupu do školy teprve porozuměl tomu, co je to rodina.

Starší děti ze skupiny S charakterizovaly rodinu odlišným způsobem. Nebylo pro ně stěžejní vyjmenovávat jednotlivé členy rodiny, tak jak tomu bylo u skupiny Z. Pokud už k výčtu jednotlivých členů rodiny přistoupily, používaly k vyjmenování i nadřazených pojmů rodiče, prarodiče, děti, sourozenci. Zároveň také při charakterizování a výčtu členů rodiny nepoužívaly ve skupině S citově zabarvená označení. Také zde poměrně shodně uváděly oproti skupině Z, že jsou pro ně součástí rodiny i jiné osoby, ne vždy svázané s rodinou příbuzenskými vazbami, například současní partneři či kamarádi a členové jejich rodin.

S1: „Rodiče, sourozenci a někteří blízcí kamarádi.“

S5: „Rodina jsou máma, táta, sourozenci a přítel.“

S3: „Jo, i další lidi i mí kamarádi jsou jako moje rodina, to není jenom o tom, že jako máma, táta, babička, děda a tak dále, ale že pro mě jsou rodina i kamarádi.“

Souhlasně se také vyjadřovaly děti ve skupině k názoru, že to ale nejsou všichni přátelé a kamarádi, ale že je v tom určitý systém, nebo pravidla, podle kterých ty kamarády do rodiny zařazují či nikoliv.

S7: „Jo souhlas, jako je to tak, ale jako je tam i nějaká hranice v tom, kdo jo a kdo ne, ale rozhodně to taky takhle cítím.“

V dalších odpovědích používaly děti k popisu rodiny spíše význam, jaký pro ně konkrétně má rodina nebo nejbližší okruh lidí, které nazývají rodinou bez konkrétního zmínění či výčtu osob.

S3: „Tak oni to jsou ty nejbližší lidi, který jsou kolem nás a provází nás celým tím našim životem. Teda budu doufat, že takový lidi kolem sebe celý život budu mít, tohle to pro mě znamená rodina.“

S7: „Já bych řekla okruh lidí, o který se můžete opřít.“

S2: „Já asi souhlasím s holkama, prostě okruh lidí, na který se můžu kdykoliv spolehnout.“

S1: „Lidé, mezi kterými se budu cítit vždy v pohodě a nebudu se bát být svůj.“

K tomuto typu odpovědí bych zařadila i jednu ze skupiny Z.

Z9: „Rodina drží při sobě, jakože drží, aby se nikdy jako nerozpadla, protože rodina je to nejdůležitější, co máš.“

Na rozdíl od ostatních ze skupiny S jeden z respondentů jasně stanovil hranici mezi rodinou a kamarády, kdy rodina má pro něho větší prioritu ve vztahu, který je mezi členy rodiny.

S4: „Rodina to pro mě znamená ta nejbližší skupina lidí, kterou si, jak se říká, pustím k tělu. Samozřejmě můžeme rozlišovat, tak jako já, na pokrevní rodinu a rodinu, kterou si volíme sami. Rodina pro mě znamená bližší vztah, než je kamarádství, je to pro mě někdo, komu vážně věřím, nebojím se jim říct upřímně můj názor, rodina je někdo, kdo se za mě postaví a bude věřit mě, a ne třeba pomlouvám.“

Shrnutí: Děti dokáží popsat, kdo patří do rodiny, kdo ne, v čem je rodina rozdílná od ostatních cizích lidí. Dokáží vyjmenovat jednotlivé členy rodiny a dokáží charakterizovat co pro ně rodina znamená. Vnímají ji skrze vazby a emoční vztahy. Mladší děti vnímají rodinu více skrze její strukturu a vazby mezi jednotlivými členy rodiny. Součástí rodiny jsou pro ně příbuzní, výjimečně mohou brát jako člena rodiny i domácí zvíře. Starší děti popisují rodinu více v rovině vztahů a emocionálního pouta, které se mezi jednotlivými členy rodiny, nebo skupinou lidí, kterou považují za rodinu, vytváří. Tedy podle toho, jak silné vztahy mezi nimi probíhají. Příslušnost k rodině není podmíněna příbuzností, ale silou vzájemného vztahu. Rodina je pro ně bezpečným přijímajícím prostředím, kde mohou být sami sebou.

2.6.2 Dílčí výzkumná otázka: Jaké funkce rodiny děti vnímají a dokáží popsat?

Při popisu rodiny mě také zajímalo, jak budou děti rodinu charakterizovat, a zda budou schopné zmínit a popsat i jednotlivé funkce rodiny. Také mě zajímalo, zda děti zmíní funkce rodiny k obecné otázce, nebo zda bude nutné se na jednotlivé funkce rodiny dotázat konkrétně. Byla jsem překvapená, jak obšírně dokázaly i mladší děti ze skupiny Z o rodině hovořit a jaké významy byly zmíněny. Ani nejmladší děti ve skupině Z nezůstávaly v popisu rodiny v dalším rozhovoru jen u struktury rodiny. Čím více jsme o rodině hovořili, tím více do charakteristiky zvládaly děti přidávat popis rodiny i skrze její funkce.

Biologicko – reprodukční funkce: Tuto funkci dokázal velmi hezky a jasně popsat jeden z chlapců ve skupině Z. Překvapením pro mě bylo, že byl jediný, kdo v popisu rodiny tuto funkci vyjádřil tak obšírně.

Z9: „A když ta rodina umře a mají děti, tak se udělá další rodina a další, je to jako dalo by se to tak říct, že to je jako nekonečný. Až nějaký den, až jejich rodiče umřou a ty dospělý už nechceš mít děti, no tak to prostě končí. Protože když nejsou děti, už nejsou rodiny. Jako nějaký jsou ty ostatní no.“

V reakci na jeho slova se pak vyjádřila ještě jedna dívka.

Z6: „Jo, je to tak, podle mě je rodina důležitá, protože když by nebyla mamka, tak bysme se nenarodili.“

Na pokračování rodu nenarazil překvapivě ani nikdo ze skupiny S, kde jsem tuto funkci a její zmínění při charakterizování rodiny a jejího významu očekávala téměř s jistotou.

Sociálně – ekonomická funkce: V odpovědích dětí bylo patrné, že tato funkce rodiny je jim poměrně jasná a že rozumí této funkci skrze materiální zabezpečení rodiny, zajištění potravy.

Z3: „To je že jakože máš tátu a mámu. A ty maj svoje děti a musí se starat o děti. A potom je důležitá rodina, že když já jsem syn, tak potřebuju mámu a tátu, protože nemusím vařit jídlo sám a uděláme to třeba jako rodina. To je důležitý, že nám můžou pomoci dělat nám jídlo, abysme nezemřeli hladem a chránit nás.“

Také hrazení nákladů na živobytí, tedy bydlení a energie je součástí ekonomické funkce rodiny.

Z9: „Bez rodiny bys nemoh žít, nikdo by ti nedával jídlo pití, a já nevím co dalšího. Máma, ta třeba vaří pro děti nebo pere prádlo, suší prádlo nebo se taky učí, chodí do školy. Máma se o mě stará a je to ta nejlepší maminka, co mám. A táta pracuje v práci a vydělává korunky. Abysme měli střechu nad hlavou, světlo, pití, jídlo a tak dále. A pak taky abysme mohli mít pejsky a kočky, prostě zvířátka.“

Tuto funkci dokázaly popsat stejně dobře i děti ze skupiny S, přesto ale zůstala oproti ostatním zmiňovaným funkcím v této skupině spíše upozaděna.

S4: „V rodině se děje spousty věcí, řeší se peníze, společné problémy, vše důležité. Většina rodin funguje tak, že je jeden větší příjem a jeden menší, ale samozřejmě můžou být i dva větší nebo dva menší. A z těchto příjmů pak rodina žije, obstarává si jídlo, dům a jiné.“

Děti vnímají, že součástí ekonomického zajištění rodiny je to, že rodiče a dospělí chodí do práce.

Z4: „Můj táta chodí někdy do práce a někdy chodí i děda a můj brácha.“

Z5: „Jo, táta vydělává a pracuje, on teď otvírá Barbershop. Oni choděj do práce někdy oba i máma i táta a ségra mě pak hlídá. A máma ta uklízí, žehlí a takovýhle. A táta utrácí peníze.“

Rodiče pak mohou dětem koupit věci, které potřebují nebo které chtějí.

Z7: „Třeba mi něco koupí rodina, třeba co chci, co by mi nikdo jinej nekoupil.“

Z4: „Že mě jako uživí, koupí mi jako třeba rifle.“

Děti bohužel zažívají i situace, kdy peníze dovolí rodičům ohrožovat stabilitu rodiny a může docházet k abúzu návykových látek.

Z6: „Táta taky vydělává peníze, ale málo. Mamka mi vydělává taky. Mamka má víc prací než táta. Máma má dvě práce a táta má jednu. No a taťka taky chodí do hospody a pije pivo a potom večer řve a je to hrozný.“

Děti ve více případech reagovaly na situace rodin, kdy se rodiny rozcházejí, rozpadají nebo hádají kvůli financím. V jednom z případů je selhávání ekonomické funkce rodiny poměrně zásadního charakteru, a to až tak, že to narušuje stabilitu rodiny v takové míře, že to činí tu rodinu dysfunkční. Dívka odpověděla, že by v souvislosti s tímto problémem bylo pro jejich rodinu lepší, kdyby tam nebyl otec i přesto, že jeho přítomnost v rodině vnímá jako pozitivní v jiných ohledech.

Z6: „No ale když by tam nebyl taťka u nás, tak myslím, že by to bylo trošičku lepší. Protože taťka chodí každý den skoro na pivo a utrácí hromadu peněz. No a mamka měla jednu takovou fantastickou kamarádku, jenže ona už se s ní nebaví, protože jí dluží hodně peněz a taťka, tak s tátou už se skoro nikde nebaví, protože táta skoro všem dluží peníze. Můj táta tak on nedělá doma nic, jenom rozsvěcí a dělá to, no on nám dělá někdy všude i ostudu a taky utrácí hodně peněz.“

Ochranná funkce: Ochrannou funkci dokázaly některé děti rovněž velmi dobře popisovat a uvědomovat si ji ze života rodiny.

Z3: „A chrání nás. A tam se promítají i pravidla je to jako proto, aby se nám nic nezranilo.“

V některých případech dokázaly děti dávat velmi konkrétní příklady situací, kdy a jak je rodina chrání.

Z9: „Já třeba dám příklad: Mami, podáš mi prosím mobil, já jdu pařit. A máma na to ne, to se nedělá, kazíš si oči třeba. Nebo: Maminko, já jdu ven si zakopat. Můžu jít, prosím ven, za půl hodky budu doma na večeři. No a když tohle teda jako máma udělá, dovolí ti to, tak to znamená, že ta máma, že má o tebe strach. A bojí se ještě, že se ti něco stane. A dovoluje ti věci, který jsou dobrý, zase ti jiný zakazuje. Nějaký kluci mají jako třeba Nerf zbraně a ty je nemáš, protože máma se o tebe bojí a třeba jednou střelíš, já nevím, kam a ono se to třeba někam odpinkne, něco shodí a spadne to na tebe. Když ta máma to nechce, abys to dělal, tak proto, že se o tebe bojí.“ Děti dobře vnímají také rizika spojená se zdravím.

Z4: „Že třeba když by se mi něco stalo, tak třeba mě jako odvezou do nemocnice, a když nebudou máma a táta, tak se tam nemám jak dostat.“

Děti ze skupiny z popisovaly ochrannou funkci spíše na konkrétních případech ze života, zatímco skupina S vnímala a popisovala ochrannou funkci více v emocionální rovině.

S6: „Znamená to pro mě, že rodina je nějaký základ, který dává tu první lásku, podporu a pomoc pro budoucí kvalitní život. Dává ti lásku, podporu, zázemí a mělo by to být bezpečné místo pro všechny členy rodiny. Rodina by měla být bezpečné místo, kam by se každý chtěl vždy vrátit. Měla by fungovat jako takové útočiště. Rodina je nezastupitelná, v tom poutu s nikým nikdy nebude to pouto jako s rodiči a s rodinou.“

S1: „Zastat se jeden druhého a mít oporu v každém členovi. To je asi podstatou rodiny. Rodina je skupina lidí, kteří si věří a mají v sobě oporu. A nebojíš se před ostatními členy mluvit na rovinu.“

S5: „Rodina je důležitá, je to nejbližší okruh lidí člověka a každý si zaslouží mít plnohodnotnou rodinu, která mu bude oporou. Ale každý nemá to štěstí a nemá okolo sebe takové lidi.“

Zaujalo mě také pojetí rodiny jako ochránce dobré budoucnosti skrze dobré a pozitivní vzory, které rodina dítěti předává.

S7: „Každé dítě potřebuje lásku. Musí být v té rodině láska, protože když na sebe ty dva budou furt rvát a budou spolu, tak prostě si to dítě nese, že je ta domácnost a ta rodina jen rozštěkaná. Rodina musí dítě podporovat a ochraňovat. Musí se tomu dítěti ukazovat, že je tady láska, aby si ji pak nacházelo i v budoucnu. Aby si nenacházelo právě tu toxickou domácnost. Aby nevyšlo z jedné toxické domácnosti a nešlo do jiné, tak prostě by ten dopad na ty děti neměl být takovej bez lásky, podpory a ochrany, musejí poznat, že se fakt dělají chyby, který se dají urovnat. A že prostě ta láska je. Jako je, že to není jen to špatný.“

Velmi překvapující byla pro mě také odpověď jednoho chlapce, který dokázal, být v poměrně nízkém věku, popsat i ochrannou transcendentální hodnotu rodiny pro člověka.

Z5: „Ale když vám někdo umře jako třeba celá rodina, rodiče, babička a takový a vy jste nemocní a berete třeba léky. Tak to vám ta rodina, jakože ty, co umřeli, tak vám pomáhá, tak na vás dávají pozor pořád.“

Mile překvapující bylo i trochu poetické pojetí ochranné funkce od nejstaršího z respondentů.

S8: „S rodinou je to jako s kytkou. Když ji zasadiš, musíš ji celý život zalejvat, aby rostla. Aby snesla nějaký ty plody, musí se o ni pečovat. A takhle stejným způsobem to funguje i u lidí. Prostě

se musí o ten vztah pečovat a starat se o něj, aby to nějak vypadalo, aby to prostě mělo nějaký smysl.“

Socializačně – výchovná a vzdělávací funkce: Rodina nám předává i vzorce chování a učí nás, jak se v životě máme nebo nemáme chovat.

S5: „Každá rodina funguje úplně jinak. Každý má nějakou svoji pomyslnou představu, jak by chtěl, aby jeho rodina jednou fungovala. Hodně lidí si třeba něco nese v sobě z dětství a ví díky tomu, že nechce, aby jeho rodina takhle fungovala. Já si myslím, že by rodina měla fungovat jako celek. Měla by tam fungovat nějaká domluva a respekt.“

S4: „Ale nejdůležitější v rodině je to, že si navzájem všichni věří a pomáhají, i když jsou samozřejmě i výjimky.“

Rozdílné situace, které jsou žádoucí a které děti také vnímají a učí se v rodině komunikaci mezi lidmi.

Z9: „Znamená to třeba, že když jdeš na ulici a uvidíš, jak se tam hádají. Můžeš se hádat i doma, ale u nás doma je komunikace taková, že se nehádáme, nemáme si ubližovat, že se nemáme prát. Prostě třeba jakože řeknu třeba: Bráško, podáš mi prosím sušenku? a on řekne: Ano. A já mu řeknu co? Děkuji. Takhle ta komunikace je, a ne že třeba. Dávej, naval mi to, dělej nebo tak podobně. Rodina má pravidla, pravidla jsou třeba nedělat v pokoji bordel, zavírat si pokoj, nezlobit mámu tátu. Držet si pořádek. Když mám třeba pejska, tak si po něm musím uklízet loužičky a hovínka, nebo když něco rozkouše, tak to po něm uklidit, protože je můj.“

Z3: „No je to tak, že když někdo někomu něco řekne, tak ten to hned udělá třeba napoprvé a neodmlouvá. A když třeba chce někdo něco říct? Tak on může mluvit delší až ten jeden domluví. Třeba když něco chci a mamka mluví, tak musím počkat, až mamka domluví a pak to můžu říct. A taky mě chystají do školy.“

Z2: „V rodině se mají lidé rádi a nedělají si co se nemá a poslouchají se.“

Děti vnímají předávání vzorců chování v rodině skrze hru či napodobování.

Z2: „Rodina si spolu hraje, pracuje a mazlí se třeba a povídají si spolu.“

Z3: „V rodině se nemají, když třeba hrajou hru, mlátit a nekazit tu hru. Táta třeba řekne, když hrajeme hru, že se u toho nemá koukat na televizi a má se hrát.“

Z2: „S mámou a s tátou taky děláme prádlo, dáváme ho do pračky a do sušičky a maminka to usušený srovnává a děti můžou mamince pomáhat.“

Výchovná funkce je dětmi vnímána i skrze tresty, které dostávají za špatné chování nebo špatné známky a může dětem stejně tak jako dobré návyky, předávat i ty špatné.

Z6: „A ještě že to, že rodina je na nás milá, že nás nikdy nebije. Když zlobíme, tak nás zbije. Ale to už musíme hodně zlobit. No a když to, když už dostaneme ve škole špatný známky, tak nám sebere tablet. Abysme si to opravili a že jsou schopni udělat všechno. Abysme měli úplně všechno, na co si vzpomeneme. Já si myslím, že vychovávat děti mají jen ženský, protože vždycky ty kluci můžou něco pokazit, jako dát obráceně bundu nebo tak něco.“ Tato odpověď rozesmála všechny děti ve skupině.

Ve výchově dětí dokáží jak ve skupině Z, tak ve skupině S vyzdvihnout důležitost role matky a role otce pro děti a zdravý psychický vývoj.

Z6: „Rodina je důležitá, když bysme neměli rodinu, tak je to jakoby těžší, protože mamka učí holky, co mají dělat holky a tatka, když je nějaká brácha, tak učí ty bráškové, co mají dělat kluci.“

S7: „Někdy jako ti chlapi nedokážou tolik ukázat své emoce, jako ty ženský. Snaží se pochopit, ale nedokážou to někdy tolik. Ale někdy je to takový, jakože to jako nedokážou a myslím si, že ženská jako dokáže toho chlapa zastoupit, ale někdy jí zase chybí ta pevná ruka. To třeba zase ženský nedokážou zastoupit.“

V rodině je velmi důležitá vzájemná spolupráce, společná výchova a společné podílení se na úkolech.

Z11: „Všichni jakoby, že když jsou dospělí, tak už musej nějak žít společně a každé myje nádobí, pomáhá, vaří a uklízí a pracuje.“

S3: „Ale musí to fungovat z obou stran, protože zase když nebude fungovat ten chlap a pojede si jenom za sebe, že chodí do práce a ženská, aby doma skákala jako ta koza, to taky nejde. Protože jakože nemůže zvládat zase všechno jenom ta ženská doma. Jsou případy, kdy to dítě potřebuje stoprocentní pozornost a péči tý mámy. Záleží na tom, jakou péči potřebuje to dítě a od toho by se to mělo jako odvíjet.“

S1: „No sama od sebe rodina určitě nefunguje. Chce to, aby každý přiložil ruku k dílu. Nejde to přece tak, že si někdo udělá dvě děti a nechá je jen tak růst. Prostě by to mělo být v té rodině rozdělené nějak smysluplně.“

Ve vzájemné spolupráci v rodině nejen při výchově je důležitý respekt k druhým, schopnost přizpůsobit se, nebo přistoupit na kompromis a je to celoživotní práce.

S6: „Aby rodina fungovala, musí se do ní investovat čas a každý musí něco obětovat, aby to fungovalo. Musí být kompromisy, nemůžou si všichni dělat, co chtějí.“

S8: „Celej život se na tom musí pracovat. A brát ohledy na chyby toho druhého.“

Emocionální – citová funkce: Nejjednodušším způsobem vyjádřil emocionální funkci rodiny devítiletý chlapec.

Z5: „Láska to je rodina.“

City v rodině stojí na vzájemných vztazích. Děti to dokáží vnímat a popsat.

Z3: „Pro mě je rodina důležitá, protože nejsem sám.“

Z11: „V rodině mají všichni jakože adekvátní vztahy, a ne například, že přijdeš ze školy a zavřeš se do pokoje a budeš tam celej den sám zavřenej a nebudeš s nikým mluvit. Rodina s tebou bude navždycky. A ne jakoby ty kámošky, oni dneska jsou a zítra už nejsou, ta rodina bude s tebou vždycky, nekouká, jak se chováš nebo jak vypadáš. Vždycky tě budu milovat tak jak seš.“

Z1: „V rodině je nejdůležitější pomáhat si a být na sebe hodný.“

S3: „Podstatou rodiny je pochopení, láska a opora, protože to potřebujeme všichni tyhle tři věci, protože když tam není nějaká ta láska nebo nějaký to, že se máme rádi, tak to asi pro mě pak není rodina.“

S6: „Rodina je nejdůležitější v tom poutu, s nikým nikdy nebude to pouto jako s rodiči a s rodinou.“

S4: „Rodina je důležitá asi hlavně v tom, jak jim věřím a můžeme se sami na sebe spolehnout a udělat si oporu. Truchlíme spolu, pijeme spolu a tak dál. To v některých kamarádstvích prostě člověk nezažije.

Rodina by měla být jistotou vztahu, který je silnější než kamarádství.

Z10: „Když se s tebou nechtějí bavit kamarádi, tak máš vždycky tu rodinu.“

Z6: „Nikdo jinej pro vás neudělá to, co vaše rodina. Moje rodina se mi často věnuje a nechodí třeba někam daleko a nedává mě pořád na tábory a tak.“

Z2: „Rodina je důležitá, že mě má ráda a máme se rádi všichni.“

Z9: „Rodina je důležitá k tomu, že máš aspoň tu rodinu. Rodina mi dává lásku a buď rád, že ji máš a vždycky, když se třeba pohádáš s mamkou a s tatškou, že když si něco provedl ve školce nebo ve škole, tak se nezlob, oni ti to určitě vysvětlej a odpustěj. A neříkej třeba já jdu pryč, budu bydlet u babičky, a ne u nich. To by byla maminka moc smutná a to nechci, já jsem moc rád, že jí mám.“

S7: „Já si myslím, že je to vztah mezi těma lidma, to nejdůležitější. Jak a co pro sebe děláme vlastně navzájem.“

Pro emocionální stabilitu v rodině jsou velmi důležité i adekvátní fyzické kontakty mezi jednotlivými členy rodiny. V mém výzkumu fyzický kontakt zmínily pouze nejmladší děti. U starších dětí ze skupiny Z ani u skupiny S nebyl zmíněn fyzický kontakt. Domnívám se, že je to spojené s dospíváním a jiným pohledem nejen na osobní intimitu, ale na intimní záležitosti všeobecně.

Z1: „Máma mě vždycky pomazluje, než jdu spát. Dává mi pusy na dobrou noc anebo mě drbe na zádech. To mám rád.“

Z2: „Máma s tátou pro nás vaří a dávají mi pusy, když jdu spát a mazlí mě. Někdy děláme taky nějaký blbosti s mámou i s tátou třeba. Někdy taky se lochtáme. Nebo skáčeme na tátou. A děláme polštářovou bitvu.“

Z3: „Když mě bolí bříško, tak mi bříško hladí a masíruje, aby to nebolelo a taky nohy, když mě bolí, jak rychle rostu, tak mi je maminka hladí nebo mi na ně dává kouzelnou masť, aby nebolely, a to je dobrý.“

Relaxační a rekreační funkce: Trávení volného času je podstatnou částí lidského života, je to čas, který není pod tlakem jiných povinností. Tento čas je velmi důležitý pro rodiny. K mému překvapení tato funkce rodiny, byť ji také osobně považuji za velmi důležitou, protože přináší do života ty nejradostnější vzpomínky a zážitky, nebyla zmíněna v takové míře, jakou jsem očekávala. Zmínily ji pouze čtyři děti ze všech respondentů.

Z6: „Rodina je i zábava.“

Z5: „Rodina je důležitá na box, jakože můžeme ty věci dělat spolu, že to můžeme trénovat spolu.“

Z9: „Ještě mi taky rodina dává pohádky někdy v televizi a někdy nám je čtou.“

Z3: „A ještě je pro mě hezký, že mají, když mám narožky, dárky pro mě a já mám pak radost. Ještě že můžeme jet někam na výlety. Třeba i do Polska nebo do Slovenska. Udělat si tam piknik. A společně si můžem zahrát hru. Jo a když se mnou nechce třeba nikdo kamarádit, tak mám rodinu a já si zahraju třeba nějaký hry, třeba Bravko sám, ale někdy nechci hrát sám, tak si

zahraju nějaký hry s rodinou. Třeba s bráchou nebo ségrou. A máma s tátou můžou taky s náma hrát, když mají čas. A to je to o rodině.“

Shrnutí: Děti dokáží bez váhání popsat jednotlivé funkce rodiny. Vnímají, že rodina je důležitá společenská jednotka především pro samotné dítě, v menší míře dokáží charakterizovat i její přínos pro společnost jako celek a pokračování populace. Velmi dobře dokáží popsat sociálně ekonomické funkce rodiny, co to pro ně přináší již v nízkém věku. Vnímají v naší společnosti nutnost finančního zajištění rodiny. Bohužel se děti setkávají i se situacemi, kdy finance mohou být pro rodinu kontroverzní a jejich nedostatek je problematická otázka. Děti vnímají rodičovskou ochranu a bezpečí, které se pro ně rodiny snaží zajistit, chápou smysl vzájemné pomoci v rodině. Rodina učí děti a předává jim svá pravidla, učí je zorientovat se, fungovat a komunikovat ve společnosti. Děti vnímají důležitost role matky a otce pro dítě a uvědomují si, že se učí od rodičů. Vnímají citové pouto a vztahy, které v rodině vznikají. Menší děti dokáží otevřeněji hovořit o potřebě fyzické náklonosti a kontaktu ze strany rodičů. Starší děti vědomě vnímají osobní intimitu a dokáží rozlišit hranice ve sdělování svých prožitků. Přestože relaxační a rekreační funkce rodiny je velkou součástí našeho života, děti ji mohou považovat za mnohem samozřejmější věc než dospělí. Byť si děti uvědomují pozitivní přínos společných zážitků, mohou ho vnímat jako samostatné důležité téma, a proto jsme se ho v mém výzkumu, zacíleném na rodinu, po té funkční a teoretické linii příliš nedotkli, nebo je možné, že se pro děti jedná o samozřejmou věc, jejíž významnost zatím nedokáží zhodnotit a popsat. Jednotlivé funkce rodiny děti vnímají v určitém věku jinak a v různých obdobích jsou pro ně jednotlivé funkce více či méně významné a postupem věku se mění jejich úhel pohledu. Zatímco menší děti vnímají v rodině více jednotlivé role a systém, starší děti vnímají a popisují rodinu více emotivně z pohledu pocitů a vztahů. Děti, které mají stabilní a úplné rodiny, vnímají více pevnost rodiny, její systém, uzavřenost a stabilitu, zatímco u dětí, jejichž orientační rodina není úplná, je hranice rodiny otevřenější a dokáže být proměnlivější, pojmut širší okruh lidí, přizpůsobený emočnímu pojetí jednotlivých osob. Dalo by se možná říci, že jsou ve vztazích a pojetí rodiny flexibilnější. Otázkou ale je, zda je to výhodou pro společnost a budoucí život či nikoliv.

2.6.3 Dílčí výzkumná otázka: Jak vnímají děti ohrožení současné rodiny?

Manželství: Děti ve skupině Z vnímají manželství především skrze vztah, který je mezi rodiči. Většina dětí shodně uváděla, že manželství je láska, když se máma s tátou milují a pak se jim narodí dítě.

Z3: „Manželství, to je, když se někdo miluje, když se vezme, dávají si pusy. A milují se. A tak dále. To je těžkej příběh.“

Z5: „Manželství, to je láska nebo že se dva vzali.“

Z4: „Manželství je důležitý a měli by se lidi nejdřív vzít.“ Uvědomují si ale, že k tomu, aby se rodičům narodilo dítě není manželství podmínkou.

Z5: „Manželství není důležitý, nemusej se vzít, aby mohli mít děti.“

Z9: „Manželství je, že se musí najít dva svobodný na lásku a potom budou mít rande a potom svatbu, aby si ty dva mohli pořídit děti. Ale můžou mít děti i bez manželství v nějakých rodinách. Ale je to o stokrát lepší možná i o tisíckrát. Protože máš mámu i s tátou a rodinu.“

Ve skupině Z děti poměrně dobře reagovaly na ekonomickou funkci rodiny, kde sdělovaly poměrně dobrý přehled o financích a toto hledisko zmínily i v souvislosti s manželstvím a svatbou. Čtyři z dětí uvedly, že svatba je finančně náročná záležitost, a také její zařizování může být náročné, proto se raději lidé neberou a zakládají rodiny bez svatby.

Z8: „Myslím si, že se neberou, protože na to nemaj peníze.“

Krom finančního hlediska zmínila i jedna z dívek vliv tradic na manželství.

Z11: „Dřív, třeba ve středověku a tak, to byla tradice a dneska už to lidi vůbec nedodržují a na ty tradice nevěřej a svatba stojí hodně peněz tak se radši nevezmou.“

Diskuze ve skupině Z k tématu manželství byla poměrně stručná a jednoznačná. Oproti tomu diskuze na toto téma ve skupině S byla mnohem pestřejší, názorově poměrně odlišná i mezi dětmi z podobných poměrů byla vyhraněná ke zcela opačným názorům. Na jedné straně panovala téměř skoro averze k manželství a v diskuzi zaznívaly názory typu, že manželství není důležité, že je to úplně jedno, jestli se dva vezmou nebo ne, je to jen papír, nic se manželstvím nezmění, do budoucna je to akorát problém při rozvodu, není to nic stěžejního, co by dávalo záruku a jistotu vztahu nad smrti, je to jen o těch dvou a pro zbytek rodiny to nemá hodnotu, to, jestli jsou partneři manželé, nebo ne, nemá vliv na děti. Velmi zajímavý je pohled dětí, který manželství posouvá do pozice, kdy se jich samotných příliš nedotýká, a je to hlavně záležitost dospělých. Jako kdyby manželství skutečně plynulo paralelně vedle rodiny a nebylo její součástí.

S1: „Jo tohle má podle mě spíš vliv na rodiče než na rodinu celkově. No tak kolikrát se rodiče vezmou ještě předtím, než děti mají, takže se to těch dětí ani netýká ta svatba. Nevím, beru to tak, že prostě když si táta vzal svou novou partnerku, tak mě to taky nějak neomezovalo, nebo neovlivňovalo.“

S8: „Akorát jsou pak větší problémy, když se chtějí rozvést, rozdělit parcelu, majetek, auto, co bude, jak bude. Já nevidím nic, co by mělo mít jako nějaký vliv. Já si nemyslím, že je to něco cenného, co přináší něco extra? Není to o tom. Je to jako takovej bonus k tomu vztahu možná.“

Děti byly schopné zhodnotit i historické souvislosti, kdy v minulosti mělo podle nich manželství mnohem větší cenu a hodnotu, lidi do něho vstupovali s mnohem větší vírou, že vydrží a nebylo pro lidi tak jednoduché ze vztahu odejít. A lidé byli mnohem zodpovědnější. Mít nemanželské dítě přinášelo jak matce, tak dítěti hanlivý přívlastek.

S7: „Dřív to taky bylo jiný, protože potom ty děti byly. Já nevím, jak se to správně říkalo, no myslím nemanželský. Dřív to bylo, jako že sis ho vzala fakt jako z lásky, že s ním chceš být, a ne že budeš chtít někam utíkat, že prostě nemají potřebu běhat za jinejma a neříct to tomu druhýmu jenom proto, že vědí, že tam mají zázemí. Dneska vás i tak můžou podvádět a všechno, fakt, jako myslím si, že slovo miluju tě nic neznamena. V podstatě tam jde o ty činy. že to tomu dotyčným ukážeš, že ho fakt máš rád, ne že mu to řekneš, říct to můžeš komukoliv, že ti na něm záleží, že tu pro něj vždycky budeš. Ale když mu to neukážeš, tak je to k ničemu. Když toho člověka jeden tolik nemiluje a chce mu utíkat za jinými, tak by si prostě neměl to dítě pořizovat a vůbec jít do toho manželství. To dítě potřebuje tu lásku i bez toho manželství a ten vztah se může posouvat dál i bez manželství.“

S3: „Ono je to úplně jedno. Jestli se ty lidi vezmou nebo ne, jako ono je to hezký jako zážitek. Jo, jestli to někdo chce, dobře. Jako je tady ta varianta postoupit, jakože dál v tom vztahu, ale co se

tím změni na tom vztahu? Není to to stěžejní, co by mělo ten vztah nadosmrti pojistit? Dřív to ale bylo taky tou dobou, že se na to koukali jinak. Dřív se to prostě hodně řešilo, jestli je to dítě manželský a jestli se předtím vzali, nebo ne, s kým to dítě má, ale v dnešní době se to neřeší. Prostě holka si najde frajera a udělá si s ním dítě. Když ji nebaví, tak se najde druhýho a vůbec ji to jako netankuje. Ty lidi prostě na to kašlou. Nikdo to moc neřeší. To je jako na jednu stranu smutný, jo, na druhou stranu mělo to nějaký smysl v té době, ale v dnešní době se to tak jako posunulo, že ta svatba je prostě jenom jako bonus. Jakože to není nic stěžejního a důležitýho pro ty lidi. Dřív to ty lidi brali vážně, že se prostě nerozvedou, když se vzali. A když si pak pořídili to dítě, tak to byla úplně jakoby ta záruka toho, že neodejde ten druhý. Naše babičky to třeba tak měly. Ale v dnešní době to tak není. V dnešní době je vůbec malý procento toho, že někde potkáš lásku a není to toxický. Dneska už nikdo není tak zodpovědný, aby si tohle vzal na krk. Proto už není tolik těch svateb. Nikdo už nechce mít tu zodpovědnost. A když už si to někdo uvědomí, tak ale jen málo lidí. Ale zase asi, když se ty dva opravdu milují, tak to asi pro ně rozhodně něco jako znamená. A může to ten vztah posunout dál a víc se jako ucelí. Ale když to tak nemaj, tak by do toho neměli jít.“

Naopak zastánci opačného názoru zmiňovali, že manželstvím je možné vyhnout se komplikacím, které může způsobovat to, že má každý z rodičů jiné příjmení, berou manželství jako utvrzení vztahu, jako pomyslný důkaz.

S6: „Myslím si, že to ty partnery scelí, pak přemýšlí jinak o rozchodu nebo rozvodu, ale je to asi dost individuální. Mám za to, že pokud se partneři vezmou, pak nad jejich vztahem přemýšlí do budoucna jinak a je tam třeba menší šance rozpadu.“

S4: „Manželství vnímám jako potvrzení, že ten druhý chce mít společnou rodinu. A ty dvě původní rodiny spojit. A taky třeba maj menší tendence podvádět.“

S5: „Manželství má podle mě větší váhu než být jenom ve vztahu. A i společensky myslím, že jsou ještě pořád brány jako stabilnější pár. A pro mě je třeba i jedna z důležitých a lepších věcí, že se všichni jmenují stejně a jsou bráni jako celek.“

Pokud jsme v diskuzi s pomyslnými „odpůrci“ manželství hledali nějaké výhody oproti partnerství bez manželství, jedna dívka dokázala najít pozitivum ve formě vyřizování náležitostí a úředních věcí a výhodu v hezké vzpomínce na svatbu.

S2: „Já si myslím, že na té svatbě je jako dobrý asi jenom to, že třeba když se někomu něco jako stane, takže se nemusejí vyřizovat nějaký ty věci, jakože jestli jsem fakt přítelkyně a daj mi nějaký informace v nemocnici třeba. Ale že v tom manželství máš prostě ty informace. A všechno tomu člověku řeknou, a to mi připadá jako asi jedinej dobrej význam na manželství. Možná je ještě dobrej ten zážitek. Svatba. Že má člověk hezkej zážitek. Ale moji rodiče se taky vzali a po čtyřech měsících, co jsem se já narodila, tak se rozvedli a taky si u té svatby řekli, že „budeme spolu navždycky“ a tyhlety kecy.“

Nízká porodnost: k nízké porodnosti nás přivedla poslední odpověď na téma svateb. Dalším důvodem, proč je málo svateb je podle jedné dívky ze skupiny z to, jaké jsou ženy.

S6: „... ženy namyšlené a nechťejí se vdávat, proto je málo svateb a také málo dětí.“

K tématu málo početných rodin s jedním dítětem nebo k partnerům, kteří chtějí zůstat bezdětní, uváděly děti situace, že takoví rodiče děti nechťejí mít, protože nemají děti rádi. Nesnáší děti,

protože děti zlobí a přináší problémy. Případně z důvodu, že se o děti neumějí postarat nebo mají hodně práce. Jeden z poměrně mladších chlapců zmínil také plánované rodičovství prostřednictvím antikoncepce.

Z4: „Některý lidi ty děti nechtějí, a proto používají nějaký ty prášky, aby dál neměli děti.“

Ve skupině S zaznívalo velmi shodně množství důvodů, proč je nízká porodnost. Velmi výrazným důvodem nízké porodnosti je z jejich pohledu špatná finanční situace a špatná politika státu, která není nakloněná podpoře mladých rodin, velmi nedostupné a drahé bydlení, špatné platové podmínky, které mohou rodině v případě ztráty druhého plnohodnotného platu způsobit značné finanční obtíže. Tak jsou mladí rodiče takřka rukojmím státu, který by sice potřeboval vyšší porodnost, přitom ale nečiní žádné kroky pro podporu porodnosti a podporu vzniku tradičních mladých rodin. Mladí nemají jinou možnost než zakládání rodin odsouvat do vyššího věku, než si zajistí odpovídající a stabilní prostředí. S postupujícím věkem obou partnerů klesá jejich reprodukční schopnost. Po třicátém roce prokazatelně klesá schopnost početí, a přitom se zakládání rodin dnes běžně posouvá až ke čtyřiceti letům. Nebo mají mladí lidé možnost jít do rodičovství i s rizikem nestabilní ekonomické a sociální situace.

S3: „Není tomu nakloněná dnešní doba, protože všechno mi přijde hrozně složitý a zbytečně moc se všechno točí kolem peněz. A přitom by to mělo být úplně jinak. Mělo by to být. Stát by měl nějakým způsobem těm lidem pomoci. A ne to nechat jen na nich. Když potřebují mladí hypotéku, nikdo jim ji bez záruky nedá. Mateřská to je v dnešní době sakra málo. Není tomu nakloněná doba, aby byly mladé rodiny. Tady si myslím, že my každej z nás budeme rádi, že budeme mít nějakou práci a že vůbec vyděláme nějakou korunu a všechno z toho zaplatíme. A to ještě bydlíme u rodičů, a až se jednou budeme chtít odstěhovat, to budou zase ještě úplně jiný částky za bydlení. Ale kdo nám dá po škole takovej plat, abychom zvládli dát si do pohody náš život, bydlení, a ještě k tomu malý mimčo.“

S7: „To je jako, když se dva mladí lidi teďka chtějí spolu sestěhovat. Prostě nemaj na to, nemaj. A nájem drahý, nedokážou to, a ještě k tomu, když třeba oba studujou. No a vlastní bydlení to už vůbec. Moje sestra je samoživitelka, a bez rodičů by byla na ulici. Všichni se honí za penězma, ty hodnoty jsou nastavený úplně jinde. Což ale nemá být ta hlavní věc, ale bohužel je, protože ji tak nastavil stát.“

Toto téma ve skupině velmi rezonovalo a všichni měli naprosto jasné a srovnané argumenty.

S5: „V dnešní době se taky hodně lidí zaměřuje spíš na sebe, na svůj soukromý život a na svoji pracovní kariéru. Například hodně lidí s tím taky nechce mít starosti. A chtějí mít bezproblémový život, což s dětmi nikdy úplně nejde, ale pro někoho jsou děti a rodina prioritou a v době, kdy jsou zabezpečení, děti chtějí.“

Důvody nízké porodnosti tak děti spatřují v nedostatečném zajištění budoucích rodičů a také okrajově v neochotě mít potomky.

S4: „Za mě je to spojeno s tím, že mladí lidé nechtějí v dnešní době vychovávat děti, když vidí, kam se svět řítí.“

Rozvodovost: V otázce, týkající se rozvodovosti ve skupině Z, neměly některé děti příliš povědomí o tom, co to rozvod vůbec je. Nejmenší děti uváděly, že neví, a ze starších zmínili, že rozvod by mohlo být to, že se lidé ve vztazích hádají, nerozumí si kvůli nevěře nebo domácímu

násilí a také kvůli finančním důvodům. Ve skupině byl chlapec, který uváděl, že ví, co je to rozvod, ale nenapadá ho žádný důvod, proč by se mohli lidé rozvádět.

Z8: „Protože oni se víc hádají. A jak oni jsou, jakože nespolehlivá rodina, tak jim to neklape. Oni měli dřív v rodině jiný pravidla. A teď jak žijou spolu a každý má jiný pravidla tak se oni furt hádají a neumí se dohodnout. Taky se rozvádějí, že nemají peníze, jakože takhle to funguje.“

Z10: „Nechtějí se brát, protože jim to nepřijde důležitý a je to hodně peněz. Ani, když už žijí spolu. Tak každé může mít různý názor a pak se třeba do toho i perou, hádají a rozvádějí.“

Z6: „Třeba proto, že mají deprese z práce a může jim někdo něco říct a oni se pak naštvou. Moje mamka třeba tatku podvedla a on je naštvanej, a pak ji vyhodil a rozvedli se, mamka se už hodně krát rozvedla. No a rozvádí se vždycky, když se hodně moc hádají a může to dopadnout špatně, a pak má deprese, a někdo jí říká nějaký zlý věci a nepravdivý a ona tomu věří, a pak se rozvedou.“

Ve skupině S převládal názor, že důvodem rozvodů je v dnešní době „hon za penězi“ a opomíjení rodiny.

S3: „Je to tím, že se lidi honějí za penězma, a tím, že se honějí za těma penězma, nejsou doma a nemají jak pak pracovat na tom vztahu. A to je prostě velký problém, protože když na tom vztahu nepracují, tak to hodně naruší ten chod rodiny, a ten rozvod, je pak další problém. Nejhorší je u rozvodu, že to nejvíc poznamená to dítě. A nejhorší je, když se dva rozvedou, a pak před tím dítětem navzájem na sebe kydají hrozný věci. Ty partneři, když už se to stane, tak by neměli na sebe nasazovat kor před tím dítětem. Když se ty dva rozvedou, každé pak uplatňuje svůj pohled na tu výchovu a každé tomu dítěti říká, učí ho všechno jinak, a to dítě jde pak od zdi ke zdi. A když si ten jeden pořídí novou rodinu a chce se jí věnovat, tak to dítě může být v té rodině odstrčené. A když si tam pak berou to dítě, protože musí, nebo protože chce ublížit tomu druhému přes to dítě. Ublíží jim pak nejvíc tomu dítěti.“

Některé důvody k rozvodu také jeden hoch vidí jako mnohdy malicherné hlouposti, které jsou učiněné v afektu a pod tlakem, a šly by řešit jinak než rozvodem.

S1: „Lidi mají hodně odlišných názorů a rozvádějí se, kolikrát kvůli věcem, na který by stačila chladná hlava.“

Důvodem rozvodů bývá i špatná komunikace mezi partnery.

S5: „Protože lidi nekomunikují. Lidé se pohádají, urazí, naštvou na toho druhého, ale málokdy se snaží oba toho druhého pochopit. Proč něco udělal nebo jestli to fakt tak bylo, jestli to nebyl něčí výmysl, lež. Kvůli tomu se lidé hádají a rozvádějí. Mají ve vztahu nedostatek komunikace mezi sebou a neřeší problémy, mají být oni dva na ten daný problém, a ne oni dva proti sobě.“

Příčinou rozvodu také bývá neochota partnerů řešit neshody smírnou cestou nebo kompromisem. Ustoupit a dohodnout se a pokud taková situace přichází v kritických obdobích vztahů, kterými si projdou všechny vztahy, je to pak o to komplikovanější.

S4: „Lidé vstupují do manželství bez toho. Aniž by si uvědomili, co opravdu chtějí, a zda jim to ta polovička splní. Vztah má různé fáze. První je zamilovanost, klasický růžový brýle, kdy vidíme jen tu dokonalou část toho druhého, a v této fázi se většina lidí vezme. Pak ale přichází na řadu druhá fáze, a to je ta hádavá, už ty růžové brýle opadají a vidíme ty nedokonalosti. V této fázi se většina vztahů rozpadne, ale když vydrží a pochopí se vzájemně, co ten druhý potřebuje, tak přichází

na řadu ta třetí fáze, ve které většinou ti lidé zůstávají, jak se říká, v pohádkách až do smrti, tedy pokud se nezmění a nebudou během života potřebovat něco jiného a nedokážou to dát dohromady s tím stávajícím vztahem.“

Velmi intenzivně a shodně vnímali všichni intenzivní negativní dopad rozvodu na děti. Děti se mohou stát nevinou obětí a rukojmím vlastních rodičů, kdy si rodiče přes dítě vyřizují své neshody a problémy, ale přináší to pro děti spoustu změn, na které není lehké si zvykat.

S8: „Dítě vyrůstá s rodičema a najednou nověj táta nebo nová máma a musí si zvykat na jiný, nikdo se ho neptá, jestli chce nebo ne, a už je to prostě vždycky blbý pro to dítě. Dneska je to prostě trend, že jsou spolu pár let a pak se rozvedou a jdou za jiným a na ty děti nikdo nekouká.“

Neúplné rodiny: V souvislosti biologicko – reprodukční funkcí rodiny jsme také přešli v diskuzi k tématu, zda samotní rodiče bez dětí už tvoří rodinu, anebo jaký mají názor na neúplné rodiny a na to, když v rodině chybí táta nebo máma, a zda je to také rodina. V této otázce se děti v názorech rozcházejí. Většina sdělovala, že i bez jednoho z rodičů zůstává pořád ten druhý společně s dětmi rodinou, i když neúplnou. Jedna z dívek sdělovala, že už to není rodina, někteří jí oponovali názorem, že i když je ta rodina bez jednoho z rodičů smutná, stále se jedná o rodinu, pokud v ní zůstávají děti společně s jedním rodičem, případně s dalšími příbuznými.

Z6: „Ne, to není rodina, podle mě ne, je to taková jiná rodina. To už není rodina je to smutná rodina. Můj táta vždycky někam odejde a buď to, když je mamka doma, tak jsem s ní, tak jsem s mamkou. A když by tady mamka nebyla, tak by sem byla doma sama bez jídla a budu smutná. A když by nebyl tatka, tak bysme byli takový, takový smutný, že nemáme tatínka a tak. Ale jakoby když tam tatka není, tak je to takový jiný bez tatky. Tak by některý děti, co s tatkou tráví hodně času, když by tam nebyl tatka, tak by byly asi hodně smutný.“

Z5: Ale když bych neměl rodiče, mámu nebo tátu, tak bych nebyl ani já na světě. To právě proto je rodina důležitá, třeba jako rodiče jsou úplně důležitý.“

Odchod jednoho z rodičů může být dětmi dokonce vnímán i jako úplný konec rodiny.

Z3: „Když odejde máma nebo táta, tak nebudou mít děti rodiče a tím případem se končí rodina.“

Na druhé straně jednoznačně dokázaly děti argumentovat pro názor, že se jedná o rodinu, i když tam jeden z rodičů chybí.

Z10: „Jo tak je to rodina, proč ne? Jako měl tátu, takže táta pro něho zůstane táta například a nebude to znamenat, že už nemáš rodinu, když máš jenom dítě a mamku.“

Zajímavý byl i názor chlapce, který vnímal ztrátu jednoho z rodičů nebo neúplnou rodinu jako riziko, pro možné zesměšňování ze strany okolí.

Z5: „Taky že by se všechny děti posmívaly, neříkám, jako že vy a jakože třeba fakt, že by se posmívaly jiný děti – haha, ty nemáš tátu.“

Překvapující byl i velmi empatický vhled do situace dětí, které nemohou žít s oběma rodiči zároveň. Vyzněla i důležitost přítomnosti obou rodičovských rolí.

Z9: „Když jde z rodiny pryč táta nebo máma, tak to není už rodina, protože bez mámy a táty to už prostě není rodina. A kdo má rodinu rozdělenou, že táta bydlí sám, nebo máma. Tak má největší smůlu a já mu to fakt nezávidím.“

V reakci na situace, které děti zmiňovaly, jedna dívka znejistěla ve svém názoru. Zeptala se, zda je i situace, kdy nemá žádné širší příbuzné stále ještě jejich rodina rodinou?

Z6: „A je to rodina, když třeba jinde není strejda ani děda, ani babička, tak je to rodina? Jako když je tam jenom máma, táta a dítě a nemají žádný příbuzný další. Já nemám babičku, ani dědu, děda nám umřel v nemocnici, to už je dávno. No a nemám teda babičku ani dědu ani tetu ani to. Takže nemám nic. No mám jen mamku, tatku, zvířata, tři brášky (zde dívka uváděla jména sourozenců, ta vzhledem k zachování anonymity neuvádím), ty už jsou velký, ale jeden ještě bydlí u nás a občas se mnou hraje hry na počítači.“

Po sdělení jsem dívku ujistila, že rodinu samozřejmě má, i když tedy nemají další příbuzné.

Ve skupině S bylo patrné, že tato otázka je velmi výrazným způsobem ovlivněna osobní zkušeností jednotlivých respondentů.

S7: „Já bych nemohla mít bez táty rodinu. A kdyby z té rodiny vypadla máma, a táta tam zůstal, asi teďka už by mi to taky hodně vadilo, ale dřív ne. Dřív jsem to vnímala dost jinak, protože jsem s mámou neměla takový vztah, ale teďka táta není moc doma a jako zvládáme to, ale furt je tam takový to, jakože za ním můžu jít, když potřebuju.“

Tak jak v průběhu rozhovoru odpovídali respondenti na otázky, zjistila jsem, že většinou ti z rozvedených rodin či žijící s jiným druhým rodičem než biologickým, případně s prarodiči, viděli situaci tak, že rodina je pro ně i soužití jen s jedním z rodičů, či s dalšími příbuznými. Absence především otce by pro ně nebyla tolik problematická jako absence matky.

S3: „Jako kdyby tam nebyl táta, tak mi to asi nevádí a vadilo by mi hodně, kdyby tam nebyla máma. To by bylo asi pro mě jako znamení toho, že to není rodina. Kdyby tam nebyla máma, babička a děda. Pro mě je to takhle. To je ta nejhlavnější rodina, i když bych byla jako sama s mámou, tak už to rodina je, takže to, že tam není ten táta, to by mi asi tolik nevadilo.“

S2: „Mám to úplně stejně, mně by to taky nevadilo.“

Naproti tomu starší adolescenti ze skupiny S, kteří vyrůstali s oběma rodiči a začínají svůj partnerský život, měli v této otázce také poměrně jasno.

S8: „Já si to neumím asi představit ani bez jednoho, si myslím. Já nevím, podle mě prostě jeden bez druhého to nemůže fungovat. Protože jakože dobrý, samotná ženská, ale když si vezmete, že bude pak chodit do práce, tak nezvládne dvě věci jakoby najednou, postarat se o celou domácnost, do toho vychovávat třeba dítě a u chlapa je to přesně úplně to samý. Ten zvládá chodit do práce, ale zase starat se o tu domácnost a takovýhle kravinky jako okolo. To už jako ten jeden bez druhého nejde jako třeba já, když to vezmu, kdybych neměl přítelkyni, jak jsem furt v práci nebo ve škole, tak já doma neuklízím, a není pak na to všechno čas. Nejde to prostě jeden bez druhého.“

V pohledu, kdy chybí jeden z rodičů, respondenti skupiny S také vidí možné komplikace v rodině způsobené chybějícím vzorem. V souvislosti s tím zmiňují velmi podobný problém i v trendu současné doby, kdy jsou děti vychovávány stejnopohlavními páry a dětem chybí vzor obou skutečných rodičovských rolí. Výrazně v takovém případě vyvstává potřeba existence funkčního a kooperujícího rodičovského páru

S3: „Když chybí jeden z rodičů, taky si myslím, že je to problém. Stejně jako dneska, když jsou jako dva stejní rodiče, aby tam nechyběl ten druhý. Prostě, když je tam jenom máma nebo jsou

tam jenom dvě mámy. A když budou mít kluka, aby tam nechyběl ten chlap ten vzor a naopak. Kdyby to bylo obráceně, kdyby byl zase jeden táta nebo dva tátové a měli třeba holčičku, aby tam naopak jako zase nechyběla ta máma, ten ženský vzor, takový to něžný. Nemusí to bejt, ale může se to stát furt, je to takový složitý, může to bejt rodina, ale musí to tam bejt vyvážený ten vzor. Ten chlap i ta ženská. Nemůže to bejt jenom o tom jednom, protože jak by to pak vypadalo se vzorama pro to dítě. Záleží asi jak je silnej ten jeden rodič, protože když to bude někdo, kdo bude, když to takhle nazvu, když bude prostě labilní, tak to úplně ten rodič nedokáže nahradit. Jak jako dát plně sebe, tak nahradit toho druhýho rodiče. Ale když to bude někdo, kdo je schopnej, tak si myslím, že ve finále ani toho druhýho to nepotřebuje, jako to je u nás. Kdyby tam nebyl táta, tak vlastně pro mě to furt je rodina, protože moje máma dokázala, že my ho vlastně nepotřebujeme. Ale já jsem měla nějaký ten mužskej vzor, měla jsem dědu a měla jsem strejdu.“

S7: „Myslím si, že když se jako dokážou postarat a dokážou nahradit jak tu mamku nebo jak toho tatku, tak si myslím, že je to v poho. Musej tam bejt prostě nějak zastoupený oba. Vždycky tam musí bejt pevná ruka, což je ten táta většinou, kterej jakoby ukazuje takový ty technický věci a tohlencto. Což když je vlastně v tý rodině kluk, tak toho tatku potřebuje. A mamka je to něžnější, kam se vlastně můžeme jít schovat. A jestliže když třeba bude ten táta sám nebo budou dva tátové, a budou mít holčičku, a ten táta se bude dokázat postarat o věci, co se týče třeba ženský hygieny, tak si myslím, že je to úplně v pohodě. Když jí to dokáže dostatečně vysvětlit. Když je ten jeden rodič silnej a dokáže to, tak si myslím, že to není problém a dokáže to ta rodina bez námahy.“

Děti dokáží vnímat i to, že změna jednoho z partnerů v rodičovské dvojici, nebo všeobecně nový partner jednoho z rodičů, přinese do rodiny změnu a nová pravidla, což je pro děti v rodině složitá situace. Musí se přizpůsobit změnám, požadavkům a chování nového dospělého v rodině.

S9: „Je to jiný, že bude mít jiný pravidlo. že budou jiné úkoly, jiné pravidla, půjdeme třeba dřív odpoledne spát už. A tak dále. Protože kdyby se vyměnila máma, nebo táta, nebo babička kdokoliv, tak bych byl moc smutnej. Protože já už jsem zvyklej na tady tu rodinu.“

Vnímají i s tím spojená možná rizika, v tomto případě ovlivněná osobní zkušeností.

Z6: „Mně se to už, už se mi to párkrát stalo. Mamka se stěhovala do několik domů a tam byl... Pořád jsem měla jinýho tatku. Takže jsem měla dvě táty, dva tátové. No a potom se stalo to, že mamka se odstěhovala zpátky, ale jakoby s opravdickým tátou je mi líp než s nějakým cizím tátou, protože s cizím se musím seznamovat znova. A s tím starým, kterýho znám od mala, tak toho už znám a to vím, že už mi neublíží a tak.“

V diskuzi k tématu také vzešla od dětí otázka, zda je to stále rodina, když z ní odejde dítě.

Z9: „Když odejde dítě pryč z rodiny, tak už to není rodina, protože ten táta s mámou už nemají dítě.“

Z4: „A když třeba, když mamka nebo tatka ho našťve jako, třeba já nevím holčičku nebo kluka, tak on se našťve, sbalí si věci a ahoj, tak to pak není rodina. Rodiče pak toho budou litovat a budou hledat.“

Doptala jsem se, jak to myslí, že z rodiny odejde dítě. Chlapec to myslel tak, že dítě z rodiny odchází po nějaké neshodě s rodiči. V této situaci mi připadalo důležité u tématu zůstat, a s dětmi si k tomu něco říci, i když to nebyla cesta, kterou jsem rozhovor chtěla dál vést.

Vysvětlili jsme si stručně, za jakých okolností děti z rodiny odchází a že není běžné a v pořádku, aby se malé děti po neshodách s rodiči sebraly a odešly z domu.

Další reakcí k tomuto tématu byla také zajímavá odpověď, ve které dívka uvedla situaci odchodu dospělého dítěte z rodiny rodičů, kdy vnímala situaci tak, že zůstávají rodinou i nadále.

Z8: „Když odejde dítě od rodičů, tak si myslím, že je to pořád ta rodina, protože ta mamka s tatškou, tak oni se tam bavěj a nemaj aspoň moc starostí. No a nemusej tolik věcí kupovat, aby měli na jídlo a tak.“

Ve skupině Z se děti přikláněly buďto k názoru, že rodina bez dětí rodinou striktně není, anebo že to rodina je. Ve skupině S byly názory poměrně specifické a shodovaly se spíše ve středu těchto myšlenkových protipólů. Starší děti tedy tuto situaci vnímají jiným pohledem a dokázaly zhodnotit jednotlivé situace komplexněji. Většina dětí skupiny S tuto situaci vnímá jako rodinu neúplnou.

S7: „Máma a táta, to je ta nejhlavnější rodina, ale bez dětí je to neúplná rodina jakoby, to dítě je důležitá součást té rodiny, když teda neberou jako dítě psa (konec věty byl řečen s nadsázkou a smíchem).“

S8: „Když jsou dva lidi, co nemají dítě, tak je to neúplná rodina. Když pak dítě mají, tak si teprve řeknou, že už jsou vlastně kompletní rodinou. Ale není to stanovené třeba jako od deseti lidí minimálně, že je to rodina a tak.“

Děti ve skupině S, které bezdětný pár neberou jako rodinu ani neúplnou rodinu, vnímají ale poměrně jinak samotné pouto, které je mezi partnery, kteří pro sebe navzájem mohou být rodinou.

S5: „Máma a táta bez dětí jsou pár. Je to možná rodina jeden pro druhého, ale pokud děti nemají a nemají se o koho starat, nemají nikoho v péči, tak jsou oficiálně jen pár.“

S6: „Je to základ na vytvoření rodiny, ale rodina jako taková mi to úplně nepřijde.“

Shrnutí: Současná moderní či postmoderní rodina je ohrožena množstvím rizik, jako zásadní ale vnímám úpadek významu manželství, vysokou rozvodovost, nesezdané partnerství, tedy soužití, jak se dříve říkalo „na psí knížku“ a nízkou porodnost. Otázky těchto rizik jsem zahrнула do mého výzkumu a vyplynulo, že význam manželství je v očích dnešních dětí výrazně upozaděn. Manželství je vnímáno pozitivně především v rodinách, kde se daří na jeho základě udržet funkční rodinu, u ostatních dětí s opačnou zkušeností je vnímáno spíše jen jako možný bonus ve vztahu než jeho základ pro vytvoření rodiny. Manželství je dětmi vnímáno jako samostatná linie či úroveň vztahu, která se týká jen rodičů a jich samotných se dotýká v podstatě jen minimálně. Z většiny odpovědí dětí mám dojem, že rodina pro ně stojí více na základech ekonomické stability a sociálních jistotách než na duševním poutu mezi lidmi. Dalo by se možná říci, že vnímají rodinu ve dvou rovinách. Tedy rodinu emocionální, která neřeší formální vztahy, stojí na citech a vztazích a rodinu legislativní, která je vázána na sociálněekonomické zázemí. Z pohledu dnešních dětí je tedy například aktuální legislativní ukotvení manželství, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí úplně mimo jejich pojetí. Vstup do manželství ve vztahu k založení rodiny není důležitý. Manželství přechází v pojetí z legislativního svazku do roviny emocionálního bonusu ke vztahu. Celistvý pohled na rodinu jako psycho – sociálně – ekonomickou stabilní jednotku, základ sociální struktury společnosti ale i státu je spíše

výjimečný. V návaznosti na tuto situaci je pak možné říci, že míra snížení rozvodovosti je v budoucích letech závislá jen na snížení počtu vzniku manželství. Otázkou zůstává, zda je vůbec možné v takto nastavené společnosti manželství pro budoucí generace zachovat v jeho původní tradiční podobě.

Výhody ve formě daňových úlev či sociálního zvýhodnění rodiny nikdo neviděl, naopak překvapením byla vzájemná shoda všech respondentů v názoru, že stát dnes nedělá nic pro podporu rodin a manželství, a tudíž manželství nepřináší do života žádné výhody oproti nesezdaným partnerům, kromě určité osobní emocionální hodnoty. Naopak zmiňovali i názory, že stát jde více „na ruku“ samoživitelům v sociálních podporách. Stejně tak že i svatba je drahá záležitost.

2.6.4 Dílčí výzkumná otázka: Jaké názory mají děti na zakládání prokreační rodiny?

Prokreační rodina: Názor na budoucí rodinu byl rozdílný, řekla bych, že zde se projevuje vliv nejen vlastních zkušeností, ale především vyzrálост jednotlivých osobností. Zároveň v této otázce nejvíce vynikly rozdílné pohledy na věc podle pohlaví. Především mladší chlapci uváděli, že představy o své budoucí rodině zatím vůbec nemají a že zatím neví, jestli jednou budou nějakou rodinu chtít.

Z4: „Je to těžký, zatím vůbec nevím. Jednou asi nějakou rodinu chci mít, ale vůbec nevím. Ale svatba pro mě není důležitá. A když bych měl rodinu, tak bych chtěl s rodinou hodně jezdit na výlety.“

V jednom případě se jednalo spíše více o dětské fantazijní představy než o reálné představy o životě.

Z7: „No, já si představuju, že budu hlavně milionář. Manželku nepotřebuju vůbec, holky totiž utratí víc peněz než chlapi. Já ty prachy vyhraju a do práce nechci chodit.“

Naopak i mezi mladšími chlapci byl jeden, který svou budoucí rodinu dokázal vyjádřit prostřednictvím toho, jaké chce mít v rodině vztahy.

Z9: „No, já si představuju, že se budeme mít rádi a nebudeme se hádat. A že budeme spolu vycházet dobře. Budeme spolu hezky komunikovat. Ale jak bude velká, to netuším. Budoucnost je budoucnost, přítomnost je přítomnost. Ale určitě je dobrý zakládat nové rodiny. A že ty rodiny budou mít dítě. A to dítě bude mít další rodinu.“

Starší chlapci mají poměrně jasné, že rodinu chtějí zakládat, ale především, až budou zaopatření. Chtějí mít pevné finanční zázemí a přivést dítě do stabilních podmínek.“

S1: „Určitě bych chtěl alespoň jedno dítě adoptovat a dvě vlastní, ale opět záleží na financích. Když bych se mohl rozhodnout, tak bych chtěl určitě víc dětí.“

Přejí si partnera, se kterým si budou navzájem oporou.“

S4: „Já už představu nějakou dobu mám, chtěl bych dvě děti, kluka a holku a ženu, která bude mně oporou a já budu jí, ale tu je bohužel v dnešní době těžké najít, případně udržet ten vztah. Rozhodně nechci, abych měl děti a pak byl najednou rozvod. Už jen kvůli těm dětem, a to nemluvím o finančních problémech, které by potom mohly nastat.“

Mladší děvčata měla poměrně jasné ideály své rodiny a počet dětí, které by si jednou přála mít.
Z2: „Budu mít holky čtyři a tři kluky a jednoho tatů k nim.“

Z6: „Já jsem si vždycky představovala, že bysem si našla nějakýho kluka, že bysmě šli spolu domů, že bysem porodila holčičku, protože kluka nechci. Kluk je moc dovádívěj, takže blbne, ale holčička je lepší a představuju si sebe jako maminku a třeba bych měla ještě nějakýho kluka, ale až bysem měla holčičku. A že bysem ji dávala málo na tábory a hodně s ní trávila čas. Svatbu vůbec mít nechci. Já bysem chtěla dělat někde uklízečku. A doma bysem všechno dělala, a já bysem si vydělala na velkou dovolenou a nakupovala bych hodně jídla.“

Z8: „Já bych chtěla mít rodinu jednou a hodně jezdit na výlety a vařit pro rodinu.“

Z11: „Já bych vychovávala děti a uklízela a vařila a chodila do práce.“

Starší děvčata ze skupiny S naprosto shodně odpovídala, že si rodiny přejí mít, přejí si mít děti. Přejí si pro děti úplnou rodinu a finanční stabilitu, nechtějí se bát o existenci a zázemí.

S5: „Já bych jednou chtěla fungující a spokojenou rodinu, mít přítele a později manžela, se kterým budu mít děti, a vím, že pro mě bude moje vlastní dítě to nejcennější. Takže se o něj dokážeme postarat a dát mu vše.“

S6: „Já chtěla bych bydlet v malém baráčku na vesnici s manželem a chtěla bych mít dvě děti, holčičku a chlapečka. Chtěla bych, aby moje děti měly úplnou rodinu.“

V souvislosti s tím si uvědomuji, nejen ve svém okolí, velmi zajímavý paradox. Děti – mladí dospělí, ti, kteří o tom většinou takto vůbec nepřemýšlí a nemají ani finanční stabilitu ani vlastní bydlení, jdou do rodičovství někdy velmi brzy. Často se pak potýkají se sociálními problémy. Zatímco děti, které mají rozumné argumenty a střizlivé požadavky, s rodičovstvím sečkávají.

Vhodný věk: Jako optimální věk pro zakládání rodiny odpovídaly mladší děti kolem věku osmnácti let, který mají spojený s dospělostí, dívky udávaly nižší věk 18-22 let, chlapci uváděli optimální věk v rozmezí 20-24.

Z2: „Když už nejsou malé děti a jsou dospělé.“

Z3: „Jo, děti chci mít, až mi bude osmnáct. Protože budu dospělej a můžu si vzít miminko. A buď z porodnice nebo z děcáku. Si je ty děti vezmu. Kdo má žádný dítě, tak děti nemá rád.“

Ve skupině S naopak věk pro zakládání rodiny byl podle mých předpokladů a reakcí na rozvody a náročnost zakládání vlastní rodiny, posunutý dál, zhruba mezi 25.- 30. rokem. Optimální období ale bylo více než věkem charakterizované konkrétními psychosociálními podmínkami jednotlivců, kteří by měli rodiny zakládat. Představují si, že budou mít připravené zázemí pro příchod dětí, budou mít stabilní práci a vztah.

S7: „No, myslím si, že je nejlepší mít dvě děti věkově blízko k sobě, aby si spolu mohly hrát, aby se o ně dokázala ta rodina postarat, prostě, aby to dítě mělo všechno, co potřebuje a nemuselo zažít nějaký strach nebo nouzi.“

S2: „Já si taky myslím, že je ideální, když jsou maximálně tři roky od sebe a počet dětí se zase točí kolem těch financí podle toho, kolik máš. A pokud na to máš, můžeš mít klidně víc. Podle mě je optimální dvě až tři děti. Rozhodně se dítě má pořizovat, až na to jsou psychicky a fyzicky připravený.“

S5: „Záleží, v jaké budeme situaci a jestli budeme schopni se o dítě postarat co nejlépe a vše mu dopřát. Nechci mít dítě v době, kdy si nebudu jistá, že všechno zvládneme. V týchle době úplně nejde mít dítě v osmnácti. Tak jako dřív naše babičky.“

S3: „No ty dva musej bejt hlavně nohama na zemi a koukat na to, že už nikdy tady nebudou sami, budou muset se tady postarat o další život, který musí někam dopracovat. Žádný normální rodič přece nechce koukat na to, jak jeho dítě támhle někde skončí na ulici.“

U chlapců jsem vnímala založení rodiny odsunuté ještě dále než u děvčat.

S1: „Optimální je podle mě kolem třiceti, já na tohle koukám tak, že bych si chtěl i užívat a je za mě blbost třeba ve dvaceti přitáhnout domů dítě. Dnešní doba není nakloněna tomu, aby měli mladí lidi zázemí a vlastní bydlení a mohli mít brzo rodiny.“

S4: „No a otázka na věk je docela zavádějící. A záleží na člověku a na tom, jak moc se mu bude dařit. Pro mě by to bylo optimální, někdy kolem pětadvaceti. Záleží, zda půjdu na vysokou, nebo ne. Chci se podívat do světa, a hlavně si začít budovat kariéru. Rozhodně nebudu zakládat rodinu, když nebudu mít pevné finanční zázemí. To by mohlo potom dopadnout hodně špatně.“

Shrnutí: Představy o budoucí rodině jsou u dětí ovlivněné osobní zkušeností a ideálem, který jim většinou dává vlastní rodina. A také mírou osobní vyspělosti a zralosti jedince. Vlivnými činiteli v tomto případě mohou být škola, kamarádi, média, rodinné tradice, kulturní a etnické zvyklosti a hodnoty, které rodiny uznává. Čím jsou děti starší, tím dokáží lépe a konkrétněji popsat rodinu. Stejně jako v popisu samotné rodiny se i názor na budoucí rodinu posouvá s věkem od mladších dětí, které ji charakterizují podle struktury, přes popis funkcí, jaké bude rodina splňovat ke vztahům a emocím, které v ní budou probíhat. Zakládání rodiny mají v plánu mladí dospělí a starší děti odsouvat primárně v závislosti na ekonomické stabilitě. Důvodem snižování porodnosti je pro mladší děti situace, kdy lidé děti nechtějí a neumí se o ně postarat a u starších dětí je na prvním místě nedostatečné finanční zajištění mladých rodin než to, že by děti odmítaly mít vůbec. Většinový názor byl, že si přejí mít dvě děti s menším věkovým rozdílem. Představují si že budou mít partnera/ partnerku nebo manžela/ manželku. Představují si společné bydlení nejlépe v malém domě.

2.7 Diskuze

Bakalářská práce je zaměřená na pojetí rodiny u dětí základních a středních škol. Téma jsem si vybrala v souvislosti s neustále probíhající krizí rodiny a přerodem základních struktur společnosti. Rodiny stále častěji selhávají ve svých funkcích. V médiích se objevují různé varianty partnerského soužití místo tradičního rodinného rámce a situace se z mého pohledu může zdát nepřehledná, matoucí a do značné míry i pro tradiční rodinu ohrožující. V mé praxi i v soukromém životě se posledních dvanáct let setkávám velmi intenzivně s různými dětmi. Ve velké míře také s dětmi psychosociálně znevýhodněnými. Uvědomuji si, že právě rodina je pro ně tím nejdůležitějším zdrojem, motivátorem, ale bohužel také základní příčinou jejich problémů.

Zajímá mě proto otázka, jak samotné děti vnímají rodinu, zda je pro ně rodina dostatečnou jistotou a pevným zázemím. Jestli jsou naplňovány funkce rodiny. Děti vnímají své prostředí jako rodinu v případech, kdy je rodina pro ně stabilním a bezpečným místem. Potřebují jasný rodičovský pár, který se vzájemně doplňuje, zároveň i spoluvytváří a spolupracuje na rodinném

prostředí a klimatu. Společně pečují o děti. Děti vnímají dvě odlišné rodičovské role a jejich funkce. Je pro ně důležité mít v rodině oba tyto vzory vyvážené a zastoupené. Pokud tam chybí druhý rodič považují tento stav jako rodinu, ale neúplnou. Vnímají, že to může pro rodinu i budoucnost dítěte způsobovat komplikace, pokud chybí druhý rodič, a také vnímají jako ohrožující a náročnou situaci, kdy rodič se kterým žijí přivede do rodiny nového partnera. Vzhledem ke stavu společnosti, kdy narůstá počet rozvodů a samoživitelů, je toto jistě situace hodná řešení v souvislosti s narůstajícím počtem psychických obtíží u dětí.

Ve velké části materiálů, které jsem našla, byl prezentován spíše pohled dospělých nebo odborníků. Konkrétní studii, která by reflektovala situaci rodiny z pohledu dětí se mi nepodařilo nalézt. Odborné práce věnující se tomuto tématu, tedy pojetí rodiny u dětí, pohlíží na věc z jiného úhlu. Při mapování jsem objevovala studie které zjišťovaly názor dětí na jejich vlastní rodinu v souvislosti s opatrovnickým řízením u soudu, studie v souvislosti s dopadem pandemie na rodinu, poměrně úzce zaměřené studie na děti z ústavní péče, případně práce o vlivu rodiny na dítě a jak rodina ovlivňuje děti v různých situacích. Velmi okrajově se názoru dětí na jejich rodinu dotýká například výzkum Hodnotové orientace dětí ve věku od 6 do 15 let, prováděný Národním institutem dětí a mládeže (dále jen NIDM), (BOCAN, MAŘÍKOVÁ, SPÁLENSKÝ, 2011). Ve výzkumu byly zjišťovány názory dětí na to, jaká jejich rodina je. Šlo zde na rozdíl od mé práce více o to, jaké hodnoty a postoje rodiny uznávají než o pojetí struktury rodiny a vztahů.

Na základě svého výzkumu bych se ráda i ve své budoucí praxi více zaměřila na primární prevenci. Pokud je rodina nejdůležitější socializační jednotkou a je základem pro společnost, pak se domnívám, že směr, jakým se vyvíjí podpora rodin v praxi, není zcela v pořádku. Společnosti se nedaří včas a správně identifikovat skutečné příčiny problémů, začít je včas řešit, a to dříve, než stihnou napáchat nezvratné změny na dětech a na společnosti jako celku. Problémy tak zůstávají zakořeněné v rodinách a systém řeší jen jejich důsledky, nikoliv však problémy samotné. V mém výzkumu byly (z mého pohledu) dvě děti žijící ve výrazně dysfunkčních rodinách. Prostředí jedné konkrétní rodiny bylo podle mého úsudku velmi patologické. Dívka z této rodiny využívá sociální službu, dochází na aktivity do NZDM, ale s rodinou jako s celkem zatím nikdo nepracuje. Druhé prostředí hodnotím jako rodinu zanedbávající péči o dítě, a tam je situace obdobná. Přitom i samotné děti si uvědomují, že rodina není „hotový výrobek“, ale jsou to vztahy a živý mechanismus, na kterých je třeba pracovat během celého života, proto si zaslouží náležitou pozornost.

V důsledku selhávání rodin se zabírám otázkami, proč tomu tak je. Proč rodiny i přes velmi narůstající podporu v podobě sociálních i psychologických či psychiatrických služeb neustále selhávají a počty selhávání narůstají, místo aby se úměrně k nárůstu služeb problémy snižovaly, nebo se jejich nárůst zastavil. Přemýšlím zda je na vině přímá úměrnost s narůstajícími neúplnými rodinami. Do situace může zasahovat i myšlenka, která mě napadá v souvislosti s rekreační a relaxační funkcí rodiny (která byla v mém výzkumu z pohledu dětí spíše opominuta) a s pojetím hodnot v rámci výše zmiňované studie NIDM. Kdy jednotlivci v rodinách pracují na svých koníčcích častěji individuálně nebo případně tato funkce rodiny jako celku zůstává dnes skutečně opomíjena. Společné aktivity celé rodiny se dnes omezují na krátké úseky během roku, například rodinné dovolené, kdy je rodina skutečně pospolu jako jeden celek ve společné aktivitě. Rodinám by pak chyběl aktivně společně prožívaný čas, což by mohlo mít také vliv.

Můžeme ovlivnit současný stav rodiny a vrátit se k jejímu tradičnímu pojetí, nebo bude potřeba přepracovat systém fungování společnosti na rodině jako základní socializační jednotce? To mimo jiné vyplynulo i z mého výzkumu, ve kterém jsem očekávala, že děti budou rodinu více charakterizovat v tom směru, co doma v rodině dělají, jak společně rodina tráví volný čas, jaké aktivity spolu rodina provozuje, co se v rodině učí, ale odpovědi dětí k takto živé diskusi nevedly ani po jedné odpovědi, která k tomu mohla děti přivést. V souvislosti s odpověďmi k tématu relaxační a rekreační funkce rodiny mi leží v hlavě, z jakého důvodu na toto téma děti nenavázaly. Velmi by mě zajímalo, jak by reagovaly na tuto funkci, pokud by na ni byly cíleně upozorněny. Což v tomto případě nebylo žádoucí, jelikož jsem se snažila rozhovor vést tak, aby jednotlivé funkce děti odkrývaly samostatně nebo v reakci na odpovědi ostatních.

Práce ukazuje, že starší děti vnímají jako zásadní prvek v zakládání prokreačních rodin nedostatečnou podporu státu. Mladí lidé, by rádi zakládali rodiny v dřívějším věku a měli i více dětí, než je dnes běžným trendem. Sociální a bytová situace jim to však neumožňuje a v rámci zodpovědného přístupu a pořízení dítěte do stabilních podmínek, tak odkládají početí potomka do pozdějšího věku, což s sebou nese další komplikace a snižování porodnosti. Se stoupajícím věkem také výrazně klesá schopnost početí nového potomka. V této problematice zajištění od státu by byl vhodný další výzkum, jak konkrétně si mladí lidé představují vhodné podmínky a podporu státu v zabezpečení rodiny. To by mohlo ukázat konkrétní potřeby a umožnilo zhodnotit reálnost těchto představ. Z druhé strany je jisté, že toto nedokáže zabezpečit většinově jen stát a je potřeba i aktivita jednotlivců a rodin. Stát by ale v této problematice měl být aktivnější. V 90. letech Matějček (1994) uváděl jako hlavní důvod pro snižování porodnosti spíše vnitřní nastavení člověka, než socioekonomické aspekty. V tomto směru se vyjadřovaly spíše mladší děti, že příčina je v rozhodnutí rodičů, kteří děti nechtějí. Výzkum naznačuje, že možná dochází k proměně ve společnosti u starších dětí, které naopak zásadní problém vidí v nedostatečném socioekonomickém zázemí, což by také mohl objasnit obšírnější projekt mapování potřeb a požadavků mladých lidí v zakládání prokreačních rodin. Jak ale uvádí Hendl (2023) je někdy taková analýza náročná a nemusí být vždy zobecnitelná na celou populaci, jelikož jde o hloubkové individuální popisy a reakce.

Z mého pohledu práce dokazuje, že tradiční rodina, její uspořádání a její podpora by měla být tím nejdůležitějším směrem. Měli bychom ji podporovat vší silou, jak uvádí Hammanová (in Labusová – rodičovství – psychologie – zdraví, 2007), i přes tendence ve společnosti, které směřují v některých případech, nebojím se říci až k popírání rodiny. Má práce potvrzuje teoretické základy o rodině a jejích funkcích, které i děti dokázaly ve všech věkových kategoriích více či méně popsat, a tudíž si je uvědomují a vnímají je. V pozadí zůstává jen význam manželství pro rodinu.

Napadaly mě otázky k tématu manželství, jak podpořit jeho význam. Když děti dokáží vyjmenovat mnohem více argumentů, proč do manželství nevstupovat a proč se manželství rozvádějí než proč do manželství vstoupit. V takové situaci bez motivace můžeme jen těžko počítat s tím, že by ho v budoucnosti dobrovolně uzavíraly bez jakékoliv změny a podpory. Má společnost a stát vůbec možnosti, jak jinak, lépe a cíleně podpořit vznik mladých úplných rodin? Má to vůbec smysl? Nebo by bylo lepší začít pracovat s novou formou rodiny, manželství a jejich významu? Manželství může přinášet emoční podporu, finanční stabilitu, snižovat stres v rámci sdílené odpovědnosti a společné vyhlídky na budoucnost. To všechno jsou benefity, které současní mladí nedokáží v manželství spatřovat v takové míře, aby bylo pro ně životním cílem

a skutečnou hodnotou. Single styl života může přinášet svobodu a nezávislost a více osobního času, to vše ale s mnohem menší emocionální podporou blízkých osob a společnosti. Ten ale současně stejně jako manželství není prioritou pro život mladých adolescentů. Z výzkumu vyplynulo, že hledanou formou rodiny je častěji než manželství svobodná forma partnerského soužití, které je však vyvážené v obou rodičovských rolích a mladí v něm vidí a hledají určitou stabilitu.

Zároveň se ukázala určitá flexibilita ve vztazích u dětí, které si prožili změny rodinného systému. Možná právě proto je jejich vnímání rodiny posunuto na jinou úroveň a dokáží do této skupiny rodinných osob – do rodinného systému, řadit i dobré přátele. Vnímání kamaráda či přítele jako součásti rodiny je individuální záležitost, která se odvíjí od hloubky a subjektivního hodnocení vztahu.

Z mého pohledu je také zajímavý fakt, že mladí adolescenti dokáží popsat problémy, které mohou nastat při rozvodu manželství a bojí se tedy tohoto závazku. Hodnotí vztah bez manželství jako snadněji opustitelný, pokud tam není ten formální závazek. Přitom se ale nebojí pořídit si s takovým partnerem potomka bez manželství, který je jejich společným poutem na celý život, nebo minimálně do doby jeho dospělosti, což i tak je doba delší, než vychází aktuální průměrná délka trvání manželství 13,5 roku (ČSÚ, 2023). Otázkou pak je, zda je pro ně strach z manželství a případného rozvodu více důležitý než potřeby dětí, které spatřují jistotu rodiny ve stabilním a funkčním rodičovském páru. Nebo rodina ztratila svoji univerzalitu a vnímáme její jednotlivé součásti odděleně, jak bylo zmíněno v předchozí kapitole. V takovém případě by bylo nutné věnovat větší pozornost manželství jako významné hodnotě pro fungování rodiny, nebo nalézt nový význam a smysl pro udržení partnerského pouta rodičů, abychom podpořili pocit bezpečí pro děti v takových rodinách. Protože i Matoušek(2016) zmiňuje, že jádrem rodiny je vztah dvou dospělých partnerů a ten je třeba podpořit.

Má práce dokreslila mé znalosti specifických vývojových etap u dětí. Jak je pro mladší a menší děti typické vnímání světa skrze pojmenovávání věcí a popisování struktur, stejně tak popisují i rodinu nejprve prostřednictvím jejích jednotlivých členů, tedy skrze její strukturu. Tak jak je pro děti v období puberty typické přimknutí k vrstevnické skupině, tak zároveň i děti v této věkové kategorii zmiňují, že své přátele považují za součást rodiny a rodinu vnímají více skrze osobní prožitky, emoce a popisují ji více prostřednictvím toho, co pro ně rodina znamená než prostým vyjmenováváním členů. Spatřuji ale ve směru stavění základu rodiny jen na emocích a citech riziko. Pokud nebude rodinu bránit a podporovat krom citů i její legislativní rámec, nebude podporována tradicemi a zvyklostmi, tak se obávám, že jen na proměnlivých a pomíjivých citech své základy neudrží.

Téma pojetí rodiny mě velmi zajímá, je velmi propojené i do dalších oborů nejen sociální práce, ale především do pedagogiky, ve které aktuálně pracuji. Odpovědi dětí mě přivedly na mnohé další otázky, které bych ráda využila, pokud mi to bude umožněno v další práci v rámci mé budoucí praxe a mého dalšího studia. Ráda bych se věnovala díky mému současnému povolání potřebnosti a vhodnosti pozice sociálního pracovníka ve školách, aby došlo k rozšíření záchytné sítě pro děti a rodiny. V souvislosti s mou prací mě také zajímá, jakým směrem se vyvíjí sociálně právní ochrana dětí v otázkách podpory systematického řešení problematických rodin a náročných dětí, které vykazují ve školním prostředí obtíže s chováním, nebo nespolupracující rodiny. Právě ty rodiny, které mohou být příčinou problémů u dětí.

2.8 Návrhy a doporučení pro praxi

Pokud víme, že děti si přenášejí vzorce chování z původní rodiny a ze svého dětství, měla by prevence výrazněji zacílit na děti, které nám z těchto rodin vycházejí a poskytnout jim pomoc a podporu při dospívání a zakládání vlastních rodin, abychom podchytili a snažili se eliminovat špatné vzorce v trans generačním přenosu. Z mého pohledu se v dnešní praxi mnohdy čeká až na závažný problém, a teprve pak se začne rodina řešit. To už je ale většinou pozdě. Když se dítě začne projevovat nevhodným chováním v důsledku pobývání v dysfunkční rodině, systém řešení i tak spočívá převážně v represivních opatřeních směřujících na samotné dítě než v cílevědomé práci s rodinou jako s celkem. Setkávám se s úpravou režimu dítěte, s jeho postihem v rámci výchovných opatření, školních napomenutí, důtek a snížených známek z chování. To je ve své podstatě jediná možnost, kterou má systém a škola na to, jak oficiálně upozornit na probíhající problém. Někdy to řeší rodina přesunem dítěte na jinou školu a snahou „zamést vše pod koberec“, nebo vinit z problémů dítěte předchozí školské zařízení. V závažnějších případech dojde k přesunu dítěte do diagnostických a výchovných ústavů. Kdo ale v tuto chvíli začíná aktivně pracovat s rodinou dítěte? Z mé zkušenosti v našem městě v takové chvíli rodina dostane pouze doporučení od orgánu sociálně právní ochrany dětí a čeká se co bude dál a jak rodina zareaguje. Intenzivní změny zažívá v tu chvíli jen samotné dítě. Pokud ale dítě v ústavním zařízení přimějeme k nějaké změně a po propuštění ho navrátíme do patologického prostředí, ve kterém mezitím nedošlo k žádné změně, jaký má pak takové jednání smysl? Podle mého názoru je třeba zefektivnit práci s rodinou a umožnit místo represivních opatření nařízení k odborné spolupráci rodiny s terapeutem a odborníky, kteří budou pracovat od počátku s celým rodinným systémem.

Pokud víme, že základem problémů u dětí je rodina, pak nám tedy selhává primární prevence v rodinách. Pokud dochází až k situacím odebrání dětí z rodiny a řešíme následky, kterými nejvíce trpí ti nejzranitelnější, měli bychom zacílit podporu a vývoj sociálních služeb a sociálněprávní ochranu dětí více na děti v rodinách než na děti v ústavní péči. Tam už primární prevence selhávání původní rodiny sama selhala. Vidím, že v praxi chybí efektivní funkční systém, jak lépe vyhledávat, rychleji diagnostikovat a efektivně a rychle začít pracovat s dysfunkčními rodinami. Může se zdát, že by funkční systém prevence byl nákladný, ale věřím, že by výsledným efektem byla úspora v jiných oblastech následné péče o dysfunkční rodiny a v oblastech problémů, které z dysfunkčních rodin pramení. V tomto směru chybí aktivní funkční prvek na podporu úplných rodin.

Stejně tak základní vzdělávání dětí není z mého pohledu v této problematice dostatečně aktivní. I když součástí rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání je učivo o rodině, bylo by možná potřeba zaměřit se více na jednotlivé výstupy, a nezůstat například jen u výčtu osob v rodině.

Jako pozitivní vnímám v tomto okamžiku rozvoj záchranné sítě v podobě nárůstu projektů na podporu duševního zdraví dětí a podporu center duševního zdraví ve školách. Jsou v tuto chvíli potřeba. Protože pokud se nám podaří lépe a včas identifikovat problematiku situace v rodinách v rámci primární prevence, potřebujeme mít vybudovaný efektivní systém následné pomoci s dostatečnou kapacitou služeb. V tomto směru rozšiřování hustoty primární záchranné sítě, by mohlo být také pozitivní legislativní ukotvení pozice školních sociálních pracovníků.

Závěr

V první části své práce jsem popsala teoretický základ toho, co je pro člověka rodina, co mu dává, jaký má pro něho význam a jak se rodina v průběhu vývoje společnosti mění. Zajímalo mě, jaké je pojetí rodiny skrze názory, postřehy a pohled dětí. Data pro svůj výzkum jsem získala vedením fokusních skupin. Metodu jsem zhodnotila jako nejvhodnější metodu pro sběr takových dat, protože mě zajímaly i vzájemné reakce dětí mezi sebou na případné odlišné názory. Data jsem poté podrobila analýze a všechny odpovědi jsem si několikrát pročítala a podrobila jsem je otevřenému kódování a stále jsem nacházela nové souvislosti a propojení s teoretickými i praktickými zkušenostmi a dovednostmi, které jsem získala během života, během své práce, během praxí při studiu i během studia.

Tato zkušenost byla pro mě velmi přínosnou, ukázala mi, jak rozdílné mohou být pohledy na rodinu, a naopak v čem se děti shodují. Jaký vliv má na jejich pojetí věk a osobní zkušenost. Překvapilo mě, jak podrobně dokáží některé děti popsat své představy a že dokáží o rodině přemýšlet i v jiných souvislostech. K zamyšlení pro mě byly odpovědi dvou mladších chlapců, kteří dokázali ve svém věku vnímat jinak než vrstevníci. První zmínka bylo uvědomění si transcendentálního pojetí rodiny, na které jsem ani během sběru dat pro teoretickou část téměř nikde nenarazila, snad jen ve zmínce o Východoasijských zvycích, které přesvědčují, že znalost předků dodává sílu a předkové díky tomu stále žijí a pomáhají. Ve druhém případě, kdy dokázal chlapec popsat, na svůj věk z mého pohledu velmi sofistikovaně, důležitost biologické funkce rodiny. Ani já sama bych v té chvíli, kdyby se mě někdo zeptal, nedokázala říci vhodnější slova.

Pro mladší děti je tedy jednoznačně důležitější rodina, ve které žijí tady a teď. Starší děti už více vnímají to, kam a jakým způsobem se bude jejich budoucí rodina rozvíjet a jsou pro ně přístupné i jiné struktury. Práce mi ukázala, že dospívající děti mají v sobě mnohdy velmi dobře srovnanou budoucnost, byť o ní nemusí sáhodlouze vyprávět a rozebírat ji. V názorech dětí se ukázalo, že jejich pojetí je ve velké míře ovlivněno osobními zkušenostmi z rodiny a také jejich duševní zralostí a propisuje se to i do jejich budoucích představ o rodině. Děti často přejímají totožné či velmi podobné postoje jako jejich rodiče. Toto zjištění mě během výzkumu přivádělo na mnohé další otázky. Jak je to například se získáváním vzorů v rodinách, kde jsou vychovávány děti partnery stejného pohlaví, jak zmínily i samy děti v rozhovorech. Pojetí rodiny u dětí směřuje své ideály k bezpečnému přijímacímu prostředí, ve kterém je fungující a spolupracující rodičovský pár.

Nejsmutnější odpovědí a velkým zamyšlením byla odpověď jednoho z chlapců v závěru. Poslední otázkou jsem se zeptala: „Když byste měly říct jedno jediné slovo, co je v rodině nebo na rodině pro vás nejdůležitější.“ Po slovech jako několikrát zopakovaná láska, zdraví, vztahy, maminka, rodiče, tento chlapec řekl „*Péescťyřka*.“ Nejprve jsem ho špatně slyšela a domnívala jsem se, že řekl pes. Odpověděl mi, že PS4. Doptala jsem se, jak to myslí. Smutnou realitou bylo, že mi opravdu s vážností potvrdil, že jeho PS4 (elektronická herní konzole) je pro něho důležitější než rodiče, že s ní tráví doma všechn svůj volný čas, nechodí ani ven s kamarády a má ho v rodině nejraději.

Můj osobní názor je ten, že v tomto okamžiku nemáme efektivnější systém pro děti a budoucí generace, než je funkční úplná rodina. Možná nás v tom dnešním technickém světě jednou umělá inteligence nebo budoucí generace překvapí, ale já věřím, že ne. Věřím, že rodina,

mateřská a otcovská láska a vztahy v rodině si zaslouží naši pozornost a měli bychom se v rámci podpory duševního zdraví zaměřit více na podstatu a schopnosti rodiny, a začít rodinám zase navracet jejich kompetence a schopnosti, které přirozeně mají a mohou používat, pokud k tomu budou mít vhodné společenské podmínky a dostatečnou podporu.

Děti chtějí mít úplné rodiny, chtějí mít oba rodiče a vyrůstat v rodinách, kde se mohou učit od spolupracujícího rodičovského páru a přejí si mít bezpečné rodinné prostředí. Proto by bylo vhodné podporovat tento cíl ve společnosti.

Rodina nám činí mnohé radosti, ale zároveň i mnohé starosti. Ne vždy se nám vše povede podle našich představ, ale je třeba mít na paměti, že celý náš život je ovlivněn dětstvím. Je ovlivněn tím dobrým, ale i tím špatným, a i chyby potřebujeme, abychom se z nich mohli poučit a chtěli být lepšími. V závěru bych ráda zmínila moudré moto a zároveň i velké poselství Jana Ámose Komenského: „Vše na tomto světě se dá napravit jen láskou, jinak je to nemožné.“

Seznam použité literatury

- Aktuálně.cz, 2020 [cit. 2023-11-09]. Dostupné z: <https://www.aktualne.cz/wiki/domaci/rodina/r~i:wiki:3727/>
- BOCAN, Miroslav; MAŘÍKOVÁ, Hana; SPÁLENSKÝ, Adam. Hodnotové orientace dětí ve věku 6–15 let [online]. NIDM MŠMT, 2011. [cit. 2024-10-20] Dostupné z: https://www.advokatni-komora.cz/cs/download/vyzkum_hodnotove_orientace_u_deti_1.pdf
- ČESKÁ EVALUAČNÍ SPOLEČNOST. *Jak na fokusní skupiny* [online]. [cit. 1.10.2024]. Dostupný na WWW: Česká hodnotící společnost. https://czecheval.cz/Dokumenty%20-%20archiv/Konference_2019/Leták_2.pdf
- ČSÚ. <https://csu.gov.cz/domov> [online]. [cit. 22.10.2024]. Dostupný na WWW: <https://csu.gov.cz/produkty/statisticka-rocenka-ceske-republiky-2023>
- FABIÁN, Petr. *Možná to jde i jinak: teorie a metody v sociální práci*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2021. ISBN 978-80-7560-368-5.
- FABIÁN, Petr; GERŠIČOVÁ, Lucie a VNENKOVÁ, Markéta. *O čem se mlčí: jak na metodiku pomoci rodinám*. Opava: Slezská univerzita, Fakulta veřejných politik v Opavě, 2021. ISBN 978-80-7510-485-4.
- FLANDRIN, Jean-Louis. *Families in former times*. Cambridge university press. 1979. Dostupné z: <https://archive.org/details/familiesinformer00flan/page/n3/mode/2up>
- HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-x.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Páté, přepracované vydání. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-1968-2.
- HOLUB, Milan a kol. *Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisícími*. 9. vydání. 2011. Praha: Linde, 2011. ISBN 978-80-87212-96-7.
- HURYCHOVÁ, Eva a PTÁČKOVÁ, Blanka. *Sociální práce ve školství*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3313-0.
- Chip. Praha: Vogel, 1991-. ISSN 1210-0684. [cit. 2023-11-09]. Dostupné také z: <http://www.chip.cz>.
- KOCH, Jaroslav. *Výchova kojence v rodině: příručka pro rodiče*. Rodinný kruh. Praha: Avicenum, 1977.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 1997. Praha: Codex, 1997. ISBN 80-85963-33-7.
- LABUSOVÁ, Eva— rodičovství – psychologie – zdraví [online]. Copyright © 2006-2023 Eva Labusová, [cit. 2023-11-09]. Dostupné z: https://www.evalabusova.cz/ankety/co_znamena_rodina.php
- LIEDLOFF, Jean. *Koncept kontinua: hledání ztraceného štěstí pro nás i naše děti*. Nová éra. Praha: Dharma Gaia, 2007. ISBN 978-80-86685-79-3.

- MALINA, Jaroslav. Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění). Brno: Akademické nakladatelství CERM, c2009. ISBN 978-80-7204-560-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 98 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Rodiče a děti. Třetí, upravené vydání (ve Vyšehradu první). Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7
- MATOUŠEK, Oldřich. Slovník sociální práce. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3336-7.
- MOŽNÝ, Ivo. Moderní rodina: (mýty a skutečnosti). Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- Profit. Praha: Empresa Media, 2012-2020. ISSN 1805-2592. [cit. 2023-11-09]. Dostupné z: <https://www.everesta.cz/pro-firmy/pruzkumy-a-analzy-firmy/focus-groups>
- SCHAEFFER, Edith. *Co je rodina?* Přeložil Eva HOZNAUEROVÁ. Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-41-4.
- Slovník spisovného jazyka českého [online]. 2011 . Slovník spisovného jazyka českého. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=rodina&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>
- Sociální doktrína České republiky [online]. 2001, [cit. 2024-08-07]. Dostupné z: <https://www.martinpotucek.cz/wp-content/uploads/2019/10/socialni-doktrina-cr.pdf>
- Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, v v i., hlavní editor: Zdeněk R. Nešpor. 2018 [cit. 2023-11-09]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>
- SZAFRANEK, Magdalena a kol. *Child protection systém-just think differently?* Vyd. 1. Varšava. University of Warsaw Press, 2022. SBN 978-83-235-5494-3.
- ŠEVČÍK, Drahomír a ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-690-2.
- Umíme česky. Online. Wwww.umimecesky.cz. Dostupné z: <https://www.umimecesky.cz/cviceni-slovni-zasoba-rodinne-vztahy>. [cit. 2024-03-21]
- VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Rodina: populárně historická encyklopedie*. Brno: MOBA, 2020. ISBN 978-80-243-9448-0.
- Zákon o rodině 94/1963 Sb., (n.d.). Zákony pro lidi. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94#cast2>